

ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΟ ΘΕΣΣΑΛΙΑΣ

ΠΟΛΥΤΕΧΝΙΚΗ ΣΧΟΛΗ

**ΤΜΗΜΑ ΜΗΧΑΝΙΚΩΝ ΧΩΡΟΤΑΞΙΑΣ, ΠΟΛΕΟΔΟΜΙΑΣ
ΚΑΙ ΠΕΡΙΦΕΡΕΙΑΚΗΣ ΑΝΑΠΤΥΞΗΣ**

**ΠΡΟΓΡΑΜΜΑ ΜΕΤΑΠΤΥΧΙΑΚΩΝ ΣΠΟΥΔΩΝ
«ΧΩΡΟΤΑΞΙΑ, ΠΟΛΕΟΔΟΜΙΑ ΚΑΙ ΑΝΑΠΤΥΞΗ»**

Διπλωματική εργασία

**ΜΕΛΕΤΗ ΤΗΣ ΕΞΕΛΙΞΗΣ ΤΩΝ ΤΑΣΕΩΝ
ΤΩΝ ΠΕΡΙΦΕΡΕΙΑΚΩΝ ΑΝΙΣΟΤΗΤΩΝ
ΣΤΗΝ ΕΥΡΩΠΑΙΚΗ ΕΝΩΣΗ
ΤΩΝ 27 ΚΡΑΤΩΝ ΜΕΛΩΝ**

Επιμέλεια εργασίας:
Φρέντζου Ιωάννα

Επιβλέπων καθηγητής:
κ. Πετράκος Γεώργιος

Βόλος, Ιανουάριος 2009

Σύντομη Περίληψη

Η εργασία αυτή αναλύει τις σύγχρονες τάσεις των περιφερειακών ανισοτήτων στα κράτη της ΕΕ. Περιγράφει τις δημοφιλέστερες θεωρίες σύγκλισης, τις θέσεις της Ευρωπαϊκής Επιτροπής για την πρόοδο των ανισοτήτων και τα μέσα αντιμετώπισης τους. Περιλαμβάνει μελέτες και απόψεις γνωστών ερευνητών που επεξηγούν τις επικρατούσες τάσεις στις χωρικές διαφορές της Ένωσης, τόσο των 15 μελών, όσο και των 27. Μελετώνται, ακόμα, οι ελληνικές περιφερειακές ανισότητες, ως παράδειγμα χώρας με οικονομική υστέρηση και μεγάλες διαφορές ανάπτυξης στα χωρικά επίπεδά της. Επιπλέον, χρησιμοποιώντας στοιχεία για το κατά κεφαλή ΑΕΠ των ευρωπαϊκών περιφερειών, σε επίπεδο NUTS II, καταγράφει τις διαχρονικές τάσεις του συντελεστή διακύμανσης, εξετάζει την εξέλιξη του μέσου κατά κεφαλή ΑΕΠ των εύπορων και των λιγότερο εύπορων περιφερειών συγκριτικά με το μέσο κοινοτικό καθώς και τη μεταβολή των περιφερειακών ΑΕΠ. Τα συμπεράσματα της εργασίας προκαλούν ερωτήματα ως προς το επιθυμητό είδος ανάπτυξης.

Λέξεις – Κλειδιά: περιφερειακές ανισότητες, θεωρίες σύγκλισης, διεύρυνση, οικονομική ολοκλήρωση, Στρατηγική Λισσαβώνας

Abstract

This work analyses the contemporary tendencies of regional inequalities in the states of EU. It describes the most popular theories of convergence, the European Commission's views for the progress of inequalities and the means of their confrontation. It includes thesis and opinions of known researchers, which explain the prevailed tendencies of territorial differences in the Union, so for the 15 members, as for the 27. Greek regional inequalities are studied, furthermore, as an example of a country with financial delay and intense growth differences in her territorial levels. Moreover, by using elements of GDP per capita of the European regions, in classification NUTS II, it records the tendencies of Coefficient of Variation; it examines the progress of the average GDP per capita of the affluent and less affluent regions, comparatively to the EU average, as well as the diachronic change of regional GDP. The conclusion of this work provokes some questions about the desirable type of growth.

Key Words: regional inequalities, convergence theories, enlargement, integration, Lisbon Strategy

ΠΙΝΑΚΑΣ ΠΕΡΙΕΧΟΜΕΝΩΝ

Εισαγωγή	6
Κεφάλαιο 1 ^ο : Θεωρητικό Πλαίσιο	11
1.1. Γενικά Στοιχεία	11
1.2. Θεωρίες Σύγκλισης	13
1.3. Οι Θέσεις της Ευρωπαϊκής Ένωσης	17
1.4. Οι Περιφερειακές Ανισότητες στην ΕΕ των 15 Κρατών - Μελών	20
1.5. Οι Περιφερειακές Ανισότητες στην ΕΕ των 27 Κρατών - Μελών	25
1.6. Τα Σχέδια της Ευρωπαϊκής Ένωσης για το Μέλλον	32
1.7. Η Περίπτωση της Ελλάδας	37
Κεφάλαιο 2 ^ο : Διαγραμματική Απεικόνιση των Περιφερειακών Ανισοτήτων	44
2.1. Συντελεστής Διακύμανσης	44
2.2. Διαχρονική Εξέλιξη του κατά κεφαλή ΑΕΠ των Ευπορότερων και των Λιγότερο Εύπορων Περιφερειών Συγκριτικά με το Μέσο Όρο της ΕΕ	48
2.3. Συσχέτιση της Μεταβολής του ΑΕΠ των Περιφερειών (1995-2004) με το κατά κεφαλή ΑΕΠ του 1995	51
Συμπεράσματα	53
Παράρτημα 1 ^ο Κεφαλαίου	56
Βιβλιογραφία	61
Ελληνόγλωσσες Αναφορές	61
Ξενόγλωσσες Αναφορές	63
Διαδίκτυο	65

ΚΑΤΑΛΟΓΟΣ ΠΙΝΑΚΩΝ ΚΑΙ ΔΙΑΓΡΑΜΜΑΤΩΝ

Πίνακας 1: Σταθμισμένος Συντελεστής Διακύμανσης του κατά κεφαλή ΑΕΠ σε επίπεδο NUTS II.....	45
Διάγραμμα 1: Διαχρονική εξέλιξη του Σταθμισμένου Συντελεστή Διακύμανσης του κατά κεφαλή ΑΕΠ ανά ομάδα χωρών σε επίπεδο NUTS II	46
Διάγραμμα 2.1: Διαχρονική εξέλιξη μέσου κατά κεφαλή ΑΕΠ των 10 ευπορότερων, των 10 λιγότερο εύπορων περιφερειών και του μέσου όρου της ΕΕ	49
Διάγραμμα 2.2: Διαχρονική εξέλιξη μέσου κατά κεφαλή ΑΕΠ των 20 ευπορότερων, των 20 λιγότερο εύπορων περιφερειών και του μέσου όρου της ΕΕ	49
Διάγραμμα 2.3: Διαχρονική εξέλιξη μέσου κατά κεφαλή ΑΕΠ των 50 ευπορότερων, των 50 λιγότερο εύπορων περιφερειών και του μέσου όρου της ΕΕ	50
Διάγραμμα 3: Μεταβολή των περιφερειακών ΑΕΠ (1995-2004) και περιφερειακό κατά κεφαλή ΑΕΠ (1995) σε επίπεδο NUTS II.....	52
Παράρτημα 1 ^ο Κεφαλαίου	
Πίνακας 1: Διοικητικές και εδαφικές διαίρεσεις των μελών της ΕΕ-27 και οι στόχοι τους για την τρέχουσα προγραμματική περίοδο	57
Πίνακας 2: Περιφερειακά κατά κεφαλή ΑΕΠ των ΚΜ το 2004	60

ΚΑΤΑΛΟΓΟΣ ΑΚΡΩΝΥΜΙΩΝ ΚΑΙ ΣΥΝΤΟΜΟΓΡΑΦΙΩΝ

ΑΕΠ: Ακαθάριστο Εγχώριο Προϊόν

ΕΕ: Ευρωπαϊκή Ένωση

ΕΕ-15: Ευρωπαϊκή Ένωση των 15 Κρατών Μελών

ΕΕ-25: Ευρωπαϊκή Ένωση των 25 Κρατών Μελών

ΕΕ-27: Ευρωπαϊκή Ένωση των 27 Κρατών Μελών

ΕΚΤ: Ευρωπαϊκό Κοινωνικό Ταμείο

ΕΣΠΑ: Εθνικό Στρατηγικό Πλαίσιο Αναφοράς

ΕΤΠΑ: Ευρωπαϊκό Ταμείο Περιφερειακής Ανάπτυξης

ΚΜ: Κράτη Μέλη

ΜΑΔ : Μονάδες Αγοραστικής Δύναμης

ΜΟΠ: Μεσογειακά Ολοκληρωμένα Προγράμματα

ΟΟΣΑ: Οργανισμός για την Οικονομική Συνεργασία και Ανάπτυξη

NUTS II: Nomenclature of Territorial Unit for Statistics (Ονοματολογία Εδαφικών Μονάδων για Στατιστική Χρήση)

ΕΥΧΑΡΙΣΤΙΕΣ

Φτάνοντας στην ολοκλήρωση του Προγράμματος Μεταπτυχιακών Σπουδών, θα ήθελα να ευχαριστήσω θερμά τον επιβλέποντα καθηγητή κ. Πετράκο Γιώργο για την πολύτιμη και ουσιαστική βοήθειά του, την άψογη συνεργασία, τις συμβουλές και την καθοδήγησή του καθ' όλη τη διάρκεια της εκπόνησης αυτής της διπλωματικής εργασίας, καθώς η βασική ιδέα της μελέτης του ανήκει.

Επίσης, θα ήθελα να ευχαριστήσω τον κ. Καλλιώρα Δημήτρη, διδάκτορα του Τμήματος Μηχανικών Χωροταξίας, Πολεοδομίας και Περιφερειακής Ανάπτυξης του Πανεπιστημίου Θεσσαλίας για τις οδηγίες του και την κ. Καραγκούννη Σταυρούλα, βιβλιοθηκονόμο μας στο Μεταπτυχιακό, για τη μόνιμη διαθεσιμότητά της, συνοδευόμενη πάντα και με ένα χαμόγελο, να μου παρέχει όλη τη διαθέσιμη πληροφορία και βιβλιογραφία. Πάνω απ' όλα, όμως, χρωστάω ευγνωμοσύνη στην κ. Τσιάπα Μαρία για την πραγματικά ανεκτίμητη βοήθειά της, σε ένα κομβικό σημείο της εργασίας, όταν ο υπολογιστής μου με είχε προδώσει.

Οφείλω ακόμα να ευχαριστήσω τους καθηγητές του Τμήματος για τις μοναδικές εμπειρίες και τις γνώσεις που μας μετέδωσαν κατά τη διάρκεια των μαθημάτων, καθώς και τους συμφοιτητές μου, για τις ανεπανάληπτες στιγμές που ζήσαμε μαζί στο Βόλο, στη Βαρκελώνη και αλλού.

Τέλος, χρωστάω ένα μεγάλο ευχαριστώ στους παιδικούς μου φίλους, που δεν παρέλειπαν να με επισκέπτονται σχεδόν κάθε σαββατοκύριακο και να κάνουν τη διαμονή μου στο Βόλο... παιδική χαρά, αλλά και στους γονείς μου και μόνιμους συνοδοιπόρους μου σε κάθε μου εγχείρημα. Σ' αυτούς είναι αφιερωμένη η παρούσα εργασία.

Φρέντζου Ιωάννα
Αθήνα, 08/01/2009

ΕΙΣΑΓΩΓΗ

Η οικονομική ανάλυση των περιφερειακών ανισοτήτων αποτελούσε πάντοτε ένα προσφιλές θέμα εξέτασης και συζήτησης στον ακαδημαϊκό χώρο. Πίσω από τον τίτλο «Περιφερειακές Ανισότητες» κρύβονται αρκετοί ορισμοί, ετερόκλητες θεωρίες και πολλές προσπάθειες μέτρησης και ερμηνείας τους. Από την αρχή της διαίρεσης σε περιφέρειες των Κρατών Μελών (ΚΜ) της Ευρωπαϊκής Ένωσης (ΕΕ), δεκάδες δείκτες, υπολογιζόμενοι με διαφορετικές μεθόδους και στοιχεία, δημιουργήθηκαν με σκοπό να παρουσιάσουν κυρίως την τάση που εμφανίζουν οι περιφερειακές ανισότητες. Σύγκλιση ή απόκλιση είναι το ερώτημα που ζητά απάντηση από τους Ευρωπαίους οικονομολόγους και όχι μόνο. Οι εκατοντάδες ερευνητές που μελετούν το συγκεκριμένο θέμα, έχουν καταφέρει να δημιουργήσουν μια τεράστια δεξαμενή άρθρων και βιβλίων, είτε για να στηρίξουν τα προτερήματα της περιφερειακής πολιτικής της ΕΕ, είτε για να την κατακρίνουν ως αναποτελεσματική.

Έχοντας μια πρώτη γνώση των περιφερειακών ανισοτήτων από τις προπτυχιακές μου σπουδές στο Τμήμα Οικονομικής και Περιφερειακής Ανάπτυξης του Παντείου Πανεπιστημίου και μια δεύτερη, διαφορετικού τύπου, προσέγγιση από τα μαθήματα του Προγράμματος Μεταπτυχιακών Σπουδών του Τμήματος Μηχανικών Χωροταξίας, Πολεοδομίας και Περιφερειακής Ανάπτυξης του Πανεπιστημίου Θεσσαλίας, ο λόγος που διάλεξα το συγκεκριμένο θέμα για την διπλωματική μου εργασία είναι το ενδιαφέρον που παρουσιάζει η εξέλιξη των περιφερειακών ανισοτήτων στην όλο και πιο πολυμελή ΕΕ. Κυρίως, όμως, είναι η περιέργεια, μαζί με έναν μικρό τόνο αμφισβήτησης, για το κατά πόσο η Ευρωπαϊκή Περιφερειακή Πολιτική και οι στόχοι της ανά προγραμματική περίοδο βοηθούν στην μείωση των διαπεριφερειακών και ενδοπεριφερειακών ανισοτήτων και αν τελικά η «πολυπόθητη» σύγκλιση είναι εφικτή.

Η βιβλιογραφία σχετικά με τις περιφερειακές ανισότητες είναι τόσο εκτενής και αναλυτική, που δύσκολα θα εντοπίσει κανείς κάποια πτυχή που δεν έχει μελετηθεί επαρκώς. Δεκάδες άρθρα με στατιστικά και οικονομετρικά μοντέλα μέτρησης των ανισοτήτων στην ΕΕ των 15 ΚΜ (ΕΕ-15), των 25 ΚΜ (ΕΕ-25), ακόμα και των 27 ΚΜ (ΕΕ-27) έχουν δημοσιευθεί έως σήμερα. Γι' αυτό το λόγο, αλλά και εξαιτίας της αντικειμενικά μεγάλης δυσκολίας που υπάρχει στο να δημιουργηθεί ένα νέο μοντέλο που να «τρέχει» πραγματικές τιμές και να δίνει ρεαλιστικά αποτελέσματα σε επίπεδο

διπλωματικής εργασίας, αποφασίσαμε από κοινού με τον επιβλέποντα καθηγητή κ. Πετράκο, η εργασία αυτή να έχει συγκεντρωτικό χαρακτήρα. Να συλλέξουμε, δηλαδή, όσες έρευνες περί περιφερειακών ανισοτήτων και της τάσης αυτών καταστεί δυνατό και να τις συνοψίσουμε με σκοπό η εργασία να παρουσιάζει εμπειρικά στοιχεία και κριτικές για τις διαφορές στην ανάπτυξη του Ευρωπαϊκού χώρου.

Η αναζήτηση για βιβλιογραφία αποδείχτηκε, αναπάντεχα, εύκολη υπόθεση. Έντυπες πανεπιστημιακές βιβλιοθήκες στην Αθήνα και τον Βόλο, ηλεκτρονικές βιβλιοθήκες όπως το Δίκτυο Ελληνικών Ακαδημαϊκών Βιβλιοθηκών HEAL-Link και το Google Scholar (προτείνει δημοσιευμένα επιστημονικά άρθρα και βιβλία σε ηλεκτρονική μορφή μετά από αναζήτηση με λέξεις – κλειδιά), τα διανεμόμενα πανεπιστημιακά συγγράμματα και τα επίσημα κείμενα και φυλλάδια της ΕΕ για την Περιφερειακή Πολιτική και την Πολιτική Συνοχής προσέφεραν υλικό παραπάνω από το αναμενόμενο.

Το δύσκολο μέρος ήταν η επεξεργασία όλου αυτού του υλικού. Η μελέτη κάθε πηγής και η τελική διαλογή ήταν χρονοβόρα διαδικασία. Το βασικό κριτήριο επιλογής της βιβλιογραφίας που συγκεντρώθηκε, για το αν θα χρησιμοποιηθεί τελικά ή όχι, ήταν το «είδος» του άρθρου ή του βιβλίου. Μια κατηγοριοποίηση όλων των βιβλιογραφικών αναφορών ανάλογα με το συμπέρασμα στο οποίο καταλήγουν (πχ σύγκλιση ή απόκλιση, αμφισβήτηση της νεοκλασικής θεωρίας, υποστήριξη των ευρωπαϊκών πολιτικών κλπ), οδήγησε στη δημιουργία μιας βάσης δεδομένων που λειτούργησε τελικά και ως οδηγός.

Τα μέρη που προέκυψαν μετά την επεξεργασία είναι τα ακόλουθα: στο πρώτο κεφάλαιο γίνεται μια καταγραφή του θεωρητικού πλαισίου του θέματος. Αρχικά, παρατίθενται κάποια γενικά στοιχεία για τον δρόμο που διανύθηκε και φτάσαμε, σήμερα, να μιλάμε για περιφερειακές ανισότητες στον ευρωπαϊκό χώρο και για ευρωπαϊκή περιφερειακή πολιτική. Οι λόγοι που προκαλούν τις χωρικές διαφορές, οι πιο διαδεδομένες επιστημονικές προσεγγίσεις, η πορεία της Ευρώπης προς την Οικονομική Ολοκλήρωση, καθώς και οι συνεχιζόμενες διευρύνσεις αναφέρονται περιληπτικά.

Ακολουθούν οι θεωρίες σύγκλισης, οι παλαιότερες και οι πιο σύγχρονες. Από το 1950 και μετά, ο Myrdal, ο Solow, ο Kunzmann, ο Krugman, ο Dunford και πολλοί άλλοι ερευνητές έχουν υιοθετήσει διάφορες υποθέσεις και έχουν παράγει μοντέλα για να ερμηνεύσουν τις διαφορές στα επίπεδα ανάπτυξης και τις αιτίες που ευθύνονται για

τις διαφορές αυτές. Η νεοκλασική θεωρία αμφισβητείται έντονα, ενώ οι μελέτες της τελευταίας 15ετίας προβάλλουν τον κρίσιμο ρόλο των πόλεων.

Στο υπο-κεφάλαιο 1.3., αναφέρονται οι επίσημες θέσεις της ΕΕ, οι οποίες δημοσιεύτηκαν, κατά κύριο λόγο, στο κείμενο της Τέταρτης Έκθεσης για την οικονομική και κοινωνική συνοχή. Η Έκθεση της Επιτροπής των Ευρωπαϊκών Κοινοτήτων παραθέτει την εικόνα που έχουν οι ανισότητες για την Ένωση και τους σχεδιαστές των πολιτικών της. Αν και θα ήταν λογικό να είχε γίνει προσπάθεια «ωραιοποίησης» της πραγματικότητας, ώστε να φαίνεται ότι οδηγούμαστε σε σύγκλιση, η Τέταρτη Έκθεση δεν παρουσιάζει τον Ευρωπαϊκό Χώρο ως εξιδανικευμένο περιβάλλον και αναφέρεται ξεκάθαρα στα προβλήματα των χωρών – δικαιούχων της πολιτικής της συνοχής 1994-2006, αλλά και των νέων ΚΜ, που είναι, στην πλειοψηφία τους, χώρες με αδύναμο οικονομικό υπόβαθρο.

Στο επόμενο τμήμα της εργασίας, αναλύονται οι περιφερειακές ανισότητες μεταξύ των ΚΜ αλλά και στο εσωτερικό των χωρών, όταν ακόμα η ΕΕ αριθμούσε 15 μέλη. Πρόκειται για ερμηνείες που έχουν δώσει διάσημοι, για το έργο τους, επιστήμονες. Περιγράφουν την τάση που εμφανίζουν οι ανισότητες, μέχρι το έτος της διεύρυνσης (2004), αρχικά ανάμεσα στις χώρες – τάσεις σύγκλισης, και έπειτα μεταξύ των περιφερειών – τάσεις απόκλισης, βασιζόμενοι σε τεκμηριωμένους συντελεστές και δείκτες. Το συμπέρασμα όλων είναι κοινό: το, διαμορφωμένο εδώ και δεκαετίες, πρότυπο «βορρά – νότου», παρά το πέρασμα του χρόνου και τις ευρωπαϊκές πολιτικές, είναι παρόν και σχεδόν αναλλοίωτο.

Στην ενότητα 1.5. καταγράφονται οι εξελίξεις στο πεδίο των περιφερειακών ανισοτήτων μετά την είσοδο των 12 νέων μελών, τα προβλήματα που προέκυψαν μετά τη διεύρυνση προς ανατολάς, η δομή των νέων χωρών συγκριτικά με των παλιών, οι νέες ευνοημένες, λόγω θέσης, περιφέρειες της Κεντρικής Ευρώπης (για παράδειγμα οι περιφέρειες της Πολωνίας) και η προδιαγεγραμμένα δύσκολη οικονομική ανάκαμψη των περιμετρικών (για παράδειγμα περιφέρειες της Ρουμανίας). Ουσιαστικά, τεκμηριώνεται η θέση ότι η Ευρώπη μπορεί να πέτυχε την ταύτιση των φυσικών με τα οικονομικά σύνορα, δεν είναι, όμως, ακόμα μια πραγματική Ένωση από άποψη αναπτυξιακής ισότητας.

Το επόμενο τμήμα που έχει αναπτυχθεί αφορά τις προοπτικές και τα σχέδια της ΕΕ για το μέλλον των ανισοτήτων. Η πολιτική συνοχής 2007-2013 εμπνέει αισιοδοξία για σύγκλιση των διαφορών στο τέλος της προγραμματικής περιόδου. Γίνεται αναφορά στη στρατηγική της Λισσαβώνας και στους στόχους της, που ενσωματώνονται στην

εφαρμοζόμενη περιφερειακή πολιτική. Τα Ευρωπαϊκά Ταμεία και Προγράμματα αναμένεται να ωθήσουν στην επίτευξη του στόχου για τις περιφέρειες, ο οποίος σε γενικές γραμμές αναφέρει: *περισσότερη ανάπτυξη και απασχόληση για όλες τις περιφέρειες και τις πόλεις της ΕΕ*. Παρατίθενται, επίσης, εντός του κειμένου και κάποια οικονομικά στοιχεία που περιγράφουν την σημερινή κατάσταση των χωρικών διαφορών και πόσο υπολογίζεται αυτή να βελτιωθεί λόγω των μέσων και των πολιτικών της Ένωσης.

Στο τελευταίο υπο-κεφάλαιο του θεωρητικού πλαισίου γίνεται περιγραφή των ελληνικών περιφερειακών ανισοτήτων, ως ένδειξη της αδυναμίας ουσιαστικής σύγκλισης εντός συνόρων. Περιλαμβάνεται παράθεση στοιχείων για την τάση των διαφορών στο εσωτερικό της χώρας και τις προοπτικές των 13 περιφερειών να επιτύχουν τους στόχους της Στρατηγικής της Λισσαβώνας.

Στο δεύτερο μέρος της εργασίας γίνεται μια προσπάθεια απεικόνισης των περιφερειακών ανισοτήτων σε διαγράμματα. Πιο λεπτομερώς, χρησιμοποιώντας τη βάση δεδομένων της Ευρωπαϊκής Στατιστικής Υπηρεσίας Eurostat για το κατά κεφαλή Ακαθάριστο Εγχώριο Προϊόν (ΑΕΠ) των περιφερειών¹, σε επίπεδο NUTS II, και τον πληθυσμό τους για την χρονική περίοδο 1985-2004, υπολογίζονται στατιστικοί δείκτες που αποδεικνύουν με αριθμούς το εύρος των διαφορών, μεταξύ των κρατών και μεταξύ των περιφερειών τους.

Στο πρώτο τμήμα του 2^{ου} κεφαλαίου, εκτιμάται ο Συντελεστής Διακύμανσης. Η επιλογή της συγκεκριμένης παραμέτρου οφείλεται στην καταλληλότητά της για σύγκριση δύο ή περισσότερων κατανομών. Τα αποτελέσματα του Συντελεστή Διακύμανσης κάθε χώρας, για τα έτη 1995, 2000 και 2004 καταγράφονται σε πίνακα και η εξέλιξή του, για την περίοδο 1995-2004, παρουσιάζεται διαγραμματικά.

Στην ενότητα 2.2. εξετάζεται ξεχωριστά η απόκλιση των 10, 20 και 50 πιο εύπορων και των αντίστοιχων λιγότερο εύπορων περιφερειών της ΕΕ από το μέσο κατά κεφαλή ΑΕΠ της Ένωσης, κατά την χρονική περίοδο 1985-2004. Η διαρκώς αυξανόμενη διαφορά μεταξύ των πλουσιότερων και των φτωχότερων περιφερειών αποδεικνύει πως η οικονομική ολοκλήρωση και οι ανισότητες σχετίζονται θετικά.

Το τελευταίο μέρος του δεύτερου κεφαλαίου αποτελείται από ένα διάγραμμα συσχέτισης της μεταβολής του ΑΕΠ των ευρωπαϊκών περιφερειών (1995-2004) με το κατά κεφαλή ΑΕΠ του 1995 και την ερμηνεία αυτού. Χωρίζεται σε τέσσερα

---

¹ Για 19 χώρες που υπάρχουν διαθέσιμα στοιχεία

τεταρτημόρια, καθένα από τα οποία περιλαμβάνει περιφέρειες με κοινά χαρακτηριστικά.

Τέλος, ακολουθεί σύνθεση και καταγραφή των συμπερασμάτων της εργασίας και το παράρτημα του πρώτου κεφαλαίου, που περιλαμβάνει ένα πίνακα με τις εδαφικές – διοικητικές διαιρέσεις των ΚΜ της ΕΕ-27, μαζί με τους στόχους που κάθε χώρα έχει θέσει για την τρέχουσα προγραμματική περίοδο και, που αν τους πραγματοποιήσει, θα έχει επιτύχει μείωση των περιφερειακών της ανισοτήτων. Περιλαμβάνει, επίσης, έναν πίνακα της Eurostat με τα περιφερειακά κατά κεφαλή ΑΕΠ των ΚΜ για το έτος 2004. Η εργασία ολοκληρώνεται με τις ελληνικές και ξενόγλωσσες βιβλιογραφικές αναφορές.

ΚΕΦΑΛΑΙΟ 1^ο: ΘΕΩΡΗΤΙΚΟ ΠΛΑΙΣΙΟ

1.1. ΓΕΝΙΚΑ ΣΤΟΙΧΕΙΑ

Μετά από τα Μεσογειακά Ολοκληρωμένα Προγράμματα (ΜΟΠ), μια πειραματική εφαρμογή διάθεσης πόρων στις ευρωπαϊκές περιφέρειες, η ΕΕ συνειδητοποίησε τη σημασία της εξέτασης των περιφερειακών ανισοτήτων μεταξύ των περιφερειών των ΚΜ, αλλά και εντός αυτών. Έτσι, γεννιέται, το 1986, ο στόχος της οικονομικής και κοινωνικής συνοχής. Με τη συνθήκη του Μάαστριχτ, το 1993, ο παραπάνω στόχος απέκτησε ισχυρή βάση, δεδομένου ότι οι αναπτυξιακές διαφορές μέσα στον Ευρωπαϊκό Χώρο θα μπορούσαν να αποτελέσουν τροχοπέδη για την σχεδιαζόμενη, τότε, Νομισματική Ένωση.

Από το σημείο εκείνο, οι περιφερειακές ανισότητες που οφείλονταν σε γεωγραφικούς, θεσμικούς, πολιτικούς, πολιτιστικούς, περιβαλλοντικούς παράγοντες, στην δομή της οικονομίας των περιφερειών, στην χαμηλή σχετική κινητικότητα εργασίας και κεφαλαίου, στην ανεργία, στις υποδομές, στην έλλειψη διάχυσης καινοτομικών δραστηριοτήτων, στις εξωτερικές οικονομίες, στον εξωτερικό έλεγχο, ακόμα και στην περιορισμένη επιχειρηματική πρωτοβουλία, έγιναν αντικείμενο έρευνας με απώτερο στόχο την μείωση τους. Στην επίτευξη του στόχου αυτού θα βοηθούσαν τα Κοινοτικά Διαρθρωτικά Ταμεία.

Η Ένωση της οικονομικής ολοκλήρωσης έχει διαθέσει, τις δυο τελευταίες δεκαετίες, μεγάλο μέρος του προϋπολογισμού της για την αντιμετώπιση των ανισοτήτων που εντοπίζονται στο εσωτερικό της. Σε θεωρητικό επίπεδο, ακόμα και σήμερα, η σχέση οικονομικής ολοκλήρωσης και περιφερειακών ανισοτήτων αποτελεί αντικείμενο αντιπαράθεσης. Από τη μία πλευρά βρίσκονται οι προσεγγίσεις που υποστηρίζουν μια αντιστρόφως ανάλογη σχέση – όσο πλησιάζουμε στην οικονομική ολοκλήρωση τόσο μειώνονται οι ανισότητες. Από την άλλη, βρίσκονται οι προσεγγίσεις που αμφισβητούν πως τα οφέλη της οικονομικής ολοκλήρωσης θα ισοκατανεμηθούν στον χώρο και θα συμβάλλουν στην άμβλυνση των περιφερειακών ανισοτήτων. Αντιθέτως, θεωρούν πως θα παρατηρηθεί ακόμα μεγαλύτερη απόκλιση.

Σε πρακτικό επίπεδο, μετά από πολλές μετρήσεις και μελέτες, παρατηρείται μείωση των διαπεριφερειακών ανισοτήτων, δηλαδή μεταξύ των ΚΜ, λόγω της ισχυροποίησης της θέσης των περιφερειών που φιλοξενούν μητροπολιτικά κέντρα, ενώ

παρατηρείται αύξηση των ενδοπεριφερειακών ανισοτήτων, εντός, δηλαδή, των συνόρων των χωρών.

Οι διευρύνσεις του 2004 και του 2007, οι οποίες σχεδόν διπλασίασαν τα ΚΜ της ΕΕ από 15 σε 27, αποτελεί μια ιστορική πρόκληση για την ίδια την Ένωση. Σκοπός της είναι πλέον να γίνει μια παγκόσμια οικονομική δύναμη και όχι να οδηγηθεί στην διάσπασή της, όπως υποστηρίζει μια ομάδα ερευνητών.

Η διεύρυνση αναμενόταν να δημιουργήσει νέες θέσεις εργασίας και πως το έμπειρο και καλά εκπαιδευμένο εργατικό δυναμικό της δύσης θα κατευθύνονταν προς ανατολάς. Αυτοί οι εργαζόμενοι, σε συνδυασμό με τα συστήματα κοινωνικής προστασίας, θα αποτελούσαν το σταθερό πλαίσιο που θα διαχειριζόταν τις διαρθρωτικές αλλαγές της μετά-ένταξης περιόδου. Το γεγονός πως περισσότεροι από 15 εκατομμύρια Ευρωπαίοι ήταν άνεργοι κατά το 2004, πως η συμμετοχή των γυναικών και των ηλικιωμένων εργαζομένων στην αγορά εργασίας ήταν ανεπαρκής, καθώς και η διαρθρωτική ανεργία μακράς διαρκείας ήταν αδυναμίες που δεν έπρεπε να περάσουν απαρατήρητες. Τα περισσότερα από τα νέα ΚΜ είναι χώρες με μέτριες οικονομικές επιδόσεις και χαμηλούς ρυθμούς ανάπτυξης. Αυτό συνεπάγεται ότι στις ευρωπαϊκές περιφέρειες θα προστεθούν νέες φτωχότερες που θα υπολείπονται σημαντικά, συγκριτικά με αυτές των οικονομικά πλουσιότερων χωρών. Η είσοδός τους στην ευρωπαϊκή οικογένεια οδήγησε, αναμφισβήτητα, την Ευρώπη σε μια νέα οικονομική γεωγραφία, με νέα εξωτερικά σύνορα, σχεδόν διπλάσια έκταση και ακόμα περισσότερα προβλήματα που αναζητούν λύσεις.

Η Ένωση έχει θέσει έναν νέο στρατηγικό στόχο για την τρέχουσα προγραμματική περίοδο 2007-2013: να γίνει η ανταγωνιστικότερη και δυναμικότερη οικονομία της γνώσης παγκοσμίως, ικανή για βιώσιμη ανάπτυξη, με περισσότερες και καλύτερες θέσεις εργασίας και μεγαλύτερη κοινωνική συνοχή. Το κείμενο της Συνθήκης της Λισσαβώνας, το Εθνικό Στρατηγικό Πλαίσιο Αναφοράς (ΕΣΠΑ 2007-2013), ένα για κάθε ΚΜ και τα άλλα επίσημα κείμενα της ΕΕ δείχνουν καθαρά προς αυτή την κατεύθυνση.

1.2. ΘΕΩΡΙΕΣ ΣΥΓΚΛΙΣΗΣ

Με τον όρο σύγκλιση εννοούμε την μείωση ή την εξάλειψη διαφορών, ή, διαφορετικά, την εδραίωση αυξανόμενων ρυθμών ομοιότητας. Η αναγνώριση κοινών χαρακτηριστικών ανάμεσα σε διαφορετικές περιοχές οδηγεί σε γενικεύσεις που μπορούν να αποτελέσουν την αφετηρία για την ανάπτυξη θεωριών, όπως αυτές της σύγκλισης. Οι διάφορες περιοχές δεν εξελίσσονται με τον ίδιο τρόπο, καθώς λόγω κάποιων δυνάμεων που ευθύνονται για την χωρική συγκέντρωση ανθρώπων και οικονομικών δραστηριοτήτων, δημιουργούνται οικονομίες με ιεραρχημένα αστικά και περιφερειακά συστήματα.

Οι παλαιότερες θεωρίες σύγκλισης υποστήριζαν πως ο εκσυγχρονισμός, η παγκοσμιοποίηση και η εξέλιξη των σταδίων ανάπτυξης οδηγούν τον χώρο σε μια σχετική ομοιομορφία. Επίσης, θεωρούσαν πως οι μηχανισμοί της αγοράς, δρώντας ανεπηρέαστοι, θα οδηγήσουν την οικονομική ανάπτυξη σε ισορροπία σε κάθε χωρική μονάδα. Η πραγματικότητα είναι αντίθετη: *«η οικονομική ανάπτυξη είναι εξαιρετικά άνιση γεωγραφικά και σχετίζεται με διαφοροποιημένους βαθμούς εξειδίκευσης. Άνθρωποι, θέσεις εργασίας και η δημιουργία και διανομή του οικονομικού πλούτου τείνουν να συγκεντρώνονται σε μια ιεραρχία αστικών οικισμών, οι οποίοι καταλαμβάνουν ένα σχετικά μικρό μέρος της επιφάνειας της γης»*. (Dunford 2005) Για να εξηγήσουν αυτά τα χαρακτηριστικά, η κλασική οικονομική γεωγραφία και η νέα οικονομική γεωγραφία χρησιμοποιούν μηχανισμούς που κατηγοριοποιούνται στις κεντρομόλες και τις φυγόκεντρες δυνάμεις. (Krugman 1991)

Για την Ευρώπη, οι Kunzmann και Wegener (1991) και Kunzmann (1996), υιοθέτησαν ένα πολυκεντρικό μοντέλο καθώς η ήπειρος αποτελείται από ένα μωσαϊκό πόλεων – περιφερειών με έντονες εσωτερικές διαφορές, τόσο στις οικονομικές δραστηριότητες, όσο και στις κοινωνικές. Η Ευρώπη απαρτίζεται από ένα σύνολο ανεπτυγμένων περιοχών, τα επίπεδα ανάπτυξης των οποίων διαφέρουν σε μεγάλο βαθμό μεταξύ τους. Οι πυρήνες των ευρωπαϊκών πόλεων – περιφερειών είναι, σχεδόν κατ' αποκλειστικότητα, οι πλουτοπαραγωγικές πηγές ολόκληρης της χώρας. Οι διαφορές στο επίπεδο ζωής έχουν ενδοπεριφερειακές και διαπεριφερειακές διαστάσεις.

Οι θεωρητικές προσεγγίσεις για τη σύγκλιση του τρόπου ζωής, συμπληρώνονται από την άποψη ότι οι μηχανισμοί της αγοράς οδηγούν στην εξισορρόπηση της ανάπτυξης και των κατά κεφαλή εισοδημάτων. Η ιδέα αυτή προέρχεται από τις νεοκλασικές οικονομικές θεωρίες του εμπορίου, της μεγέθυνσης και της περιφερειακής

ανάπτυξης, θέμα των οποίων αποτελούν οι ανισότητες στην ανάπτυξη, οι επιπτώσεις της οικονομικής ολοκλήρωσης και της παγκοσμιοποίησης και η γεωγραφική κατανομή των δραστηριοτήτων. Όλες αυτές οι θεωρίες βασίζονται στην εξάρτηση της περιφερειακής ανάπτυξης από τους διαθέσιμους πόρους.

Τα μοντέλα εμπορίου (οι περιοχές εξειδικεύονται στις δραστηριότητες που χρειάζονται πόρους που διαθέτουν σε αφθονία) θεωρούν τους διαθέσιμους πόρους ως εξωγενή μεταβλητή. Τα μοντέλα μεγέθυνσης χρησιμοποιούν ως εξωγενείς μεταβλητές την αύξηση του πληθυσμού και την τεχνολογική πρόοδο (μοντέλο του Solow) ενώ τα μοντέλα περιφερειακής ανάπτυξης (αντίθετη ροή κεφαλαίου και εργασίας μεταξύ δύο περιοχών μέχρι την εξισορρόπηση των εισοδημάτων τους) συμπεριλαμβάνουν την κινητικότητα του κεφαλαίου και της εργασίας. Καμία από τις τρεις αυτές ομάδες νεοκλασικών μοντέλων δεν λαμβάνει υπόψη τις κοινωνικές σχέσεις και την απόδοση των θεσμών. Αντιθέτως, υποστηρίζουν πως οι μηχανισμοί της αγοράς εγγυώνται την πλήρη και αποτελεσματική χρήση των εισροών.

Η θεωρητική βιβλιογραφία περιλαμβάνει διάφορες ομάδες απόψεων με εντελώς διαφορετικά συμπεράσματα. Στην πραγματικότητα, αναγνωρίζουν δύο ομάδες μηχανισμών: μηχανισμοί που οδηγούν στην εξισορρόπηση των κατά κεφαλή εισοδημάτων και των συνθηκών παραγωγής και μηχανισμοί που οδηγούν στο ακριβώς αντίθετο, δηλαδή σε νέες διαφορές στα εισοδήματα και τη παραγωγή. Αυτές οι ιδέες ενσωματώνονται με διάφορους τρόπους σε μοντέλα κυκλικής και σωρευτικής αιτιότητας (Myrdal 1957 και Kaldor 1970), εξαρτημένης ανάπτυξης και ενδογενούς ανάπτυξης (Romer και Lucas 1988).

Ο Kuznets, το 1955, υποστήριξε ότι υπάρχει μια σχέση που σχηματίζει ένα ανάστροφο U μεταξύ ανισότητας και κατά κεφαλή εισοδημάτων: όταν μια οικονομία αναπτύσσεται, ο πληθυσμός μετακινείται από τις αγροτικές περιοχές στις βιομηχανικές και η ανισότητα εντείνεται. Όταν το κατά κεφαλή εισόδημα αυξάνεται περαιτέρω, η σχέση αλλάζει και η ανισότητα μειώνεται. Ο Williamson (1965) προχώρησε και άλλο την σκέψη αυτή με σκοπό να επεξηγήσει τις περιφερειακές ανισότητες. Η εξέλιξή τους ήταν αποτέλεσμα ενός συνόλου αλλαγών που συσχετίζονται με τα διάφορα στάδια της οικονομικής ανάπτυξης, συμπεριλαμβανομένων της μετανάστευσης, των ροών κεφαλαίου, των κυβερνητικών πολιτικών και του διαπεριφερειακού εμπορίου. (Dunford 2005)

Μια πρόσφατη μελέτη στα δυναμικά στοιχεία των περιφερειακών ανισοτήτων ξεκίνησε με την υπόθεση ότι οι οικονομίες που χαρακτηρίζονται από παρόμοιες

συνθήκες, θα συγκλίνουν σε παρόμοιους σταθερούς ρυθμούς ανάπτυξης και κατά κεφαλή εισοδημάτων και οι λιγότερο ανεπτυγμένες περιφέρειες θα επιτυγχάνουν γρηγορότερους ρυθμούς ανάπτυξης από τις ήδη ανεπτυγμένες. Η εμπειρική έρευνα για την υπόθεση αυτή αναρέθηκε και υπέδειξε διαφορές στους περιφερειακούς ρυθμούς ανάπτυξης σε σταθερή κατάσταση και μόνιμες διαφορές στα κατά κεφαλή εισοδήματα. Έτσι, έμφαση δόθηκε σε θεωρίες σύγκλισης υπό προϋποθέσεις αλλά και στη σύγκλιση ομάδων.

Η πραγματικότητα αμφισβητεί την υπόθεση του Williamson καθώς και τις πιο πρόσφατες θεωρίες σύγκλισης. Σε παγκόσμια κλίμακα, οι διαφορές έχουν αυξηθεί δραματικά μεταξύ των χωρών, ειδικά τα τελευταία 50 χρόνια. Παρ' όλα αυτά, όταν το ΑΕΠ σταθμιστεί με τον πληθυσμό, οι ανισότητες μειώνονται. Αυτή η μείωση οφείλεται σε πολύ μεγάλο βαθμό στην ανάπτυξη της Κίνας. Αν η Κίνα εξαιρεθεί, ο δείκτης εμφανίζει μια μικρή αύξηση της ανισότητας παγκοσμίως.

Στην Ευρώπη, τόσο οι εθνικές, όσο και οι περιφερειακές ανισότητες μειώθηκαν κατά τις δεκαετίες του '60 και του '70. Στα τέλη, όμως, της δεκαετίας του '70 αλλά και στις αρχές της δεκαετίας του '80, στη ψαλίδα των περιφερειακών ανισοτήτων παρατηρήθηκε εκ νέου άνοιγμα. Ακόμα, ο ρυθμός οικονομικής ανάπτυξης ήταν ταχύτερος την χρονική περίοδο που οι ανισότητες έφθιναν παρά όταν αυξάνονταν.

Πιο αναλυτικά, έντονη σύγκλιση παρατηρήθηκε μεταξύ των ΚΜ της ΕΕ-15, από το 1951 μέχρι τα μέσα της δεκαετίας του '70. Σε αυτή τη Χρυσή Μεταπολεμική Περίοδο, οι ευρωπαϊκές οικονομίες έχαιραν πρωτοφανούς ανάπτυξης, η οποία σχετιζόταν με την αύξηση στη χωρική και κοινωνική ισότητα. Στην πορεία όμως, από τα μέσα της δεκαετίας του '70 έως και τα μέσα της δεκαετίας του '80, παρατηρήθηκε απόκλιση. Αυτό οφείλεται, κατά κύριο λόγο, σε μια «ανανεωμένη διαδικασία σύγκλισης» που τέθηκε σε εφαρμογή ως αποτέλεσμα της ταχείας ανάπτυξης των λιγότερο ανεπτυγμένων χωρών της Συνοχής και την αργή ανάπτυξη των ανεπτυγμένων οικονομιών της ΕΕ. *«Τα εμπειρικά αυτά στοιχεία των σποραδικών αυξήσεων στις περιφερειακές ανισότητες και οι θεωρίες της σωρευτικής αιτιότητας και της άνισης ανάπτυξης που ταιριάζουν καλύτερα στα στοιχεία, ισχυροποιούν τα επιχειρήματα για αντισταθμιστικές πολιτικές με στόχο την μείωση των ανισοτήτων»* (Dunford 2005)

Τα πράγματα, λοιπόν, είναι ξεκάθαρα: οι ανισότητες στην ανάπτυξη έχουν επίμονο χαρακτήρα και αλλάζουν με αργούς ρυθμούς. Θετικές και αρνητικές μεταβολές μπορούν να συνυπάρχουν σε διαφορετικές γεωγραφικές κλίμακες. Μείωση των ανισοτήτων μπορεί να εμφανιστεί στην περίπτωση που οι πόλεις ισχυροποιήσουν την

θέση τους ως διεθνή και εθνικά αστικά κέντρα. Την περίοδο 2000-2006, όπως προαναφέρθηκε, κάποια από τα δυτικά και μεσογειακά ΚΜ της ΕΕ, και κυρίως οι πρωτεύουσές τους, βελτίωσαν την σχετική τους θέση, αν και στο εσωτερικό των συγκεκριμένων ΚΜ οι ανισότητες παρουσίασαν αύξηση.

Τελικά, οι πιο πρόσφατες εξελίξεις στην νέα οικονομική γεωγραφία και στην ενδογενή ανάπτυξη που δημοσιεύτηκαν, αναγνωρίζουν πόσο λανθασμένα ήταν τα νεοκλασικά μοντέλα. Οι μηχανισμοί της αγοράς, αν αφεθούν ελεύθεροι, οδηγούν, αναμφισβήτητα πλέον, σε αύξηση των ανισοτήτων. Η σημαντικότερη επιτυχία αυτών των νέων μελετών είναι η προβολή που έδωσαν στον κρίσιμο ρόλο της συγκέντρωσης των δραστηριοτήτων, δηλαδή πιο απλά, στις πόλεις. Οι πόλεις διαδραματίζουν πρωταγωνιστικό ρόλο λόγω της δύναμης των οικονομιών κλίμακας, των εξωτερικών οικονομιών, του μεγέθους της αγοράς, της ποικιλομορφίας, ακόμα και των διαφορών στην προσπελασιμότητα.

Στο εγγύς μέλλον, οι πόλεις θα αποκτήσουν ακόμα μεγαλύτερη σημασία, καθώς η συγκέντρωση των δραστηριοτήτων μπορεί να συσχετιστεί με την μείωση του κατά κεφαλή οικολογικού αποτυπώματος, που αποτελεί στόχο των ευρωπαϊκών πολιτικών και πιθανώς μερική λύση του φαινομένου της κλιματικής αλλαγής.

1.3. ΟΙ ΘΕΣΕΙΣ ΤΗΣ ΕΥΡΩΠΑΪΚΗΣ ΈΝΩΣΗΣ

Σύμφωνα με την Τέταρτη Έκθεση για την οικονομική και κοινωνική συνοχή (δημοσιεύτηκε τον Μάιο του 2007 από την Επιτροπή των Ευρωπαϊκών Κοινοτήτων), σε περιφερειακό επίπεδο και με κριτήριο το κατά κεφαλή ΑΕΠ, οι περιφέρειες της ΕΕ παρουσίασαν τάσεις σύγκλισης την περίοδο 2000-2006. Η πορεία αυτή αναμένεται να συνεχιστεί και την τρέχουσα προγραμματική περίοδο, αφού, βάσει των προγραμμάτων, θα πραγματοποιηθούν επενδύσεις που θα αυξήσουν το κατά κεφαλή ΑΕΠ κατά περίπου 5-15% στα νέα ΚΜ. Επίσης, η ΕΕ στήριξε την ισοκατανομή των δημιουργούμενων θέσεων εργασίας προς αποφυγήν εδαφικής συγκέντρωσης κοινωνικών και οικονομικών προβλημάτων.

Η ίδια Έκθεση υποστηρίζει πως την περίοδο 2000-2006, η πολιτική συνοχής διαδραμάτισε σημαντικό ρόλο στις προσπάθειες για έρευνα και ανάπτυξη αλλά και στις καινοτόμες πρωτοβουλίες, ειδικότερα στις φτωχότερες περιφέρειες της Ευρώπης που συγκαταλέγονται στον, μέχρι προσφάτως σε ισχύ, Στόχο 1. Επιπλέον, παρατηρήθηκε βελτίωση της ποιότητας του ανθρώπινου δυναμικού, καθώς αρκετοί πόροι επενδύθηκαν στην εκπαίδευση και στην κατάρτισή του. Η πολιτική συνοχής επικαιροποιήθηκε λαμβάνοντας υπ' όψιν τις παρατηρούμενες παγκόσμιες αλλαγές, όπως οι δημογραφικές και οι κλιματολογικές, αποκτώντας έτσι μια πιο ολοκληρωμένη οπτική.

Στο ίδιο επίσημο κείμενο γίνεται λόγος για τις οικονομικές, κοινωνικές και εδαφικές ανισότητες. Η σύγκλιση, λοιπόν, που παρατηρείται λαμβάνει χώρα τόσο σε εθνικό, όσο και σε περιφερειακό επίπεδο.

‘Οι μεγαλύτεροι δικαιούχοι της πολιτικής για τη συνοχή κατά τη διάρκεια της περιόδου 1994-2006 - Ελλάδα, Ισπανία, Ιρλανδία και Πορτογαλία - ως ομάδα είχαν εντυπωσιακές επιδόσεις όσον αφορά την ανάπτυξη. Μεταξύ 1995 και 2005 η Ελλάδα μείωσε το χάσμα που την χώριζε από την υπόλοιπη ΕΕ-27, φτάνοντας από το 74% στο 88% του μέσου όρου της ΕΕ-27 το 2005. Έως το ίδιο έτος, η Ισπανία και η Ιρλανδία είχαν ανεβεί από το 91% και το 102%, αντίστοιχα, στο 102% και το 145% του μέσου όρου της Ένωσης. Την ίδια περίοδο, η ανάπτυξη στην Πορτογαλία ήταν χαμηλότερη από το μέσο όρο της ΕΕ από το 1999. Το 2005 το κατά κεφαλή ΑΕΠ της ανήλθε στο 74% του μέσου όρου της ΕΕ.

Η πλέον ταχύρρυθμη ανάπτυξη και η ταχύτερη μείωση της διαφοράς επιτυγχάνεται από τις νέες χώρες, και ιδίως από εκείνες που έχουν πολύ χαμηλό ΑΕΠ. Το ΑΕΠ των τριών κρατών της Βαλτικής διπλασιάστηκε σχεδόν κατά τη διάρκεια της δεκαετίας 1995-2005. Η Πολωνία, η Ουγγαρία και η Σλοβακία σημείωσαν επίσης πολύ καλές επιδόσεις, καθώς τα ποσοστά ανάπτυξής τους ήταν πάνω από υπερδιπλάσια σε σχέση με το μέσο όρο της ΕΕ.

Ωστόσο, λόγω των πολύ χαμηλών αφετηριών του κατά κεφαλή ΑΕΠ τους, και με βάση τα σημερινά ποσοστά ανάπτυξης, φαίνεται ότι η Πολωνία, και ιδίως η Βουλγαρία και η Ρουμανία, θα χρειαστούν πιθανώς περισσότερα από 15 χρόνια

για να φθάσουν σε κατά κεφαλή ΑΕΠ της τάξης του 75% του μέσου όρου της ΕΕ-27.

Η σχετικά ισχυρή οικονομική ανάπτυξη των περιφερειών με χαμηλό κατά κεφαλή ΑΕΠ κατά τη διάρκεια της προηγούμενης δεκαετίας οδήγησε γενικά στη σύγκλιση των περιφερειών της ΕΕ. Μεταξύ 1995 και 2004, ο αριθμός των περιφερειών με κατά κεφαλή ΑΕΠ χαμηλότερο από το 75% του μέσου όρου της ΕΕ μειώθηκε από 78 σε 70, ενώ ο αριθμός των περιφερειών με κατά κεφαλή ΑΕΠ χαμηλότερο από το 50% του μέσου όρου της ΕΕ υποχώρησε από 39 σε 32.

Οι υστερούσες περιφέρειες της ΕΕ-15, που ήταν σημαντικοί αποδέκτες υποστήριξης στο πλαίσιο της πολιτικής για τη συνοχή κατά τη διάρκεια της περιόδου 2000-2006, παρουσίασαν σημαντική αύξηση του κατά κεφαλή ΑΕΠ σε σχέση με την υπόλοιπη ΕΕ, μεταξύ 1995 και 2004. Το 1995, 50 περιφέρειες με συνολικά 71 εκατομμύρια κατοίκους είχαν κατά κεφαλή ΑΕΠ χαμηλότερο από το 75% του μέσου όρου της ΕΕ-15. Το 2004, σχεδόν στο ένα τέταρτο από τις περιφέρειες αυτές, όπου κατοικούν περίπου 10 εκατομμύρια άτομα, το κατά κεφαλή ΑΕΠ υπερέβη το όριο του 75%.² (ΕΕ, 2007)²

Οι ανισότητες, παρ' όλα τα προηγούμενα, εξακολουθούν να είναι μεγάλες σε απόλυτα μεγέθη. Οι αιτίες εντοπίζονται στην ανάπτυξη που συγκεντρώνεται, σχεδόν σε όλες τις περιπτώσεις, στις δυναμικότερες περιφέρειες καθώς και στην πρόσφατη διεύρυνση που διαφοροποίησε τον χάρτη και τα δεδομένα. Σημαντικό στοιχείο είναι και τα αρνητικά ποσοστά οικονομικής ανάπτυξης – σε 27 ευρωπαϊκές περιφέρειες το κατά κεφαλή ΑΕΠ μειώθηκε, ενώ 5 από αυτές έπεσαν κάτω από το 75% του κοινοτικού μέσου όρου. Με πιο απλά λόγια, εάν ίσχυαν ως σήμερα οι έξι Στόχοι της Κοινοτικής Περιφερειακής Πολιτικής, που καθιερώθηκαν με τη Συνθήκη του Μάαστριχτ και ίσχυαν για τις περιόδους 1994-1999 και 2000-2006, 5 περιφέρειες που δεν είχαν ενταχθεί έως τότε στον Στόχο 1 (οικονομική προσαρμογή των περιφερειών με αναπτυξιακή καθυστέρηση), στην τρέχουσα προγραμματική περίοδο θα ήταν επιλέξιμες για τον Στόχο αυτό.

Επιστρέφοντας πάλι στις επίσημες θέσεις της ΕΕ, στις υστερούσες περιφέρειες, τα ποσοστά παραγωγικότητας αυξάνονται γρηγορότερα σε σύγκριση με τον μέσο όρο της Ένωσης. Παράδειγμα αποτελούν τα κράτη της Βαλτικής και κάποιες περιφέρειες της Πολωνίας. Το άλμα που πραγματοποιούν τα περισσότερα από τα νέα ΚΜ, όμως, δεν έχει σταθεί αρκετό για τις χώρες αυτές ώστε να ξεπεράσουν τα επίπεδα παραγωγικότητας των τεσσάρων φτωχότερων χωρών της ΕΕ-15, που παραμένουν σημαντικά υψηλότερα. Η διαφορά στα ποσοστά απασχόλησης και ανεργίας εμφανίστηκε με πτωτική τάση, δίνοντας ελπιδοφόρα μηνύματα. Η φτώχεια, όμως,

---

² ΕΕ (2007) 'Τετάρτη Έκθεση για την οικονομική και κοινωνική συνοχή', Βρυξέλλες: Ευρωπαϊκή Επιτροπή.

απειλεί το 16% του συνολικού πληθυσμού της ΕΕ, δηλαδή πάνω από 55 εκατομμύρια ανθρώπους, η πλειοψηφία των οποίων ζει στις πόλεις.

Όσον αφορά την εδαφική συνοχή, κατά την περίοδο 2000-2006, παρατηρήθηκε μια αρκετά ενδιαφέρουσα διαφοροποίηση, αφού ο παραδοσιακός πυρήνας της Ένωσης (το γνωστό τόξο Λονδίνου, Παρισιού, Μονάχου, Αμβούργου και Μιλάνου) υποχώρησε ελαφρά ως προς τη συμμετοχή του στο κατά κεφαλή ΑΕΠ της ΕΕ-27 και νέα αστικά κέντρα ανάπτυξης, όπως η Μαδρίτη, η Στοκχόλμη, το Ελσίνκι, το Δουβλίνο, η Βαρσοβία, η Μπρατισλάβα, η Πράγα και η Βουδαπέστη κέρδισαν έδαφος. Βέβαια, η οικονομική δραστηριότητα δεν έδειξε σημάδια διάχυσης στον χώρο, αλλά συγκεντρώθηκε, όπως παραδοσιακά συμβαίνει, στις μητροπολιτικές περιοχές. Οι πρωτεύουσες ήταν και πάλι οι βασικοί πόλοι ανάπτυξης, ενώ και τα προάστια αυτών αύξησαν τον πληθυσμό τους, εις βάρος των αγροτικών περιφερειών.

1.4. ΟΙ ΠΕΡΙΦΕΡΕΙΑΚΕΣ ΑΝΙΣΟΤΗΤΕΣ ΣΤΗΝ ΕΕ ΤΩΝ 15 ΚΡΑΤΩΝ - ΜΕΛΩΝ

Η μεταβολή των ανισοτήτων οφείλεται στις εσωτερικές και εξωτερικές οικονομίες συγκέντρωσης που αναπτύσσονται στο χώρο και οι οποίες ενισχύονται από τις τεχνολογικές εξελίξεις, τον διεθνή ανταγωνισμό, την οικονομική ολοκλήρωση και άλλες δυνάμεις. (Krugman 1991) Οι αλλαγές στην οικονομική δομή και οι διαρκείς πρόοδοι στην τεχνολογία δοκιμάζουν τους κλάδους εντάσεως εργασίας προς όφελος των κλάδων εντάσεως κεφαλαίου και τεχνολογίας, ενώ επηρεάζουν ουσιαστικά τις περιοχές που δραστηριοποιούνται. Επίσης, η διεθνοποίηση της οικονομίας ενισχύει τον ανταγωνισμό μεταξύ των περιφερειών που συνήθως διαφέρουν σε υποδομές, παραγωγική δομή, ανθρώπινο κεφάλαιο κ.ά. Επομένως, οι περιοχές που πλεονεκτούν στο σημείο εκκίνησης, μπορούν και ανταπεξέρχονται ευκολότερα στο νέο περιβάλλον της οικονομικής ολοκλήρωσης.

Οι πολυάριθμες μελέτες, που έχουν γίνει έως σήμερα με σκοπό την εξέταση των χωρικών διαφορών, ενσωματώνουν το δεδομένο της προ-ύπαρξης των ανισοτήτων εντός των χωρών πολύ πριν την ένταξή τους στην ΕΕ και στην διαδικασία οικονομικής ολοκλήρωσης. Η εμφάνιση των ανισοτήτων, δηλαδή, δεν συνέπεσε χρονικά με την δημιουργία της ευρωπαϊκής κοινότητας. Οι αρχικές αυτές διαφορές οφείλονται σε παράγοντες γεωγραφικούς και κλιματολογικούς αλλά και σε ιστορικά γεγονότα (όπως, για παράδειγμα, η Ελλάδα που απέκτησε σταδιακά τον σημερινό γεωγραφικό της χώρο), στη σύνθεση των τριών παραγωγικών τομέων που βασίζεται η οικονομία, στον πληθυσμό της χώρας και κατ' επέκταση στο μέγεθος της εγχώριας αγοράς, ακόμα και στις σχέσεις της με τα γειτονικά κράτη.

Επιπλέον, είναι σημαντικό το γεγονός πως η ίδια η ΕΕ καταβάλλει μέρος των πόρων της για την εφαρμογή πολιτικών στήριξης των μη ευνοημένων περιφερειών καθώς η αύξηση των ανισοτήτων θεωρείται λογική επίπτωση της οικονομικής ολοκλήρωσης. Οι πολιτικές που εφαρμόζονται οφείλουν να έχουν αντισταθμιστικό χαρακτήρα.

‘Αυτό σημαίνει ότι η εξέλιξη των ανισοτήτων στην ΕΕ είναι η κοινή συνισταμένη μιας σειράς δυναμικών που επηρεάζονται από: (α) τις αρχικές συνθήκες κάθε χώρας και τους παράγοντες που βρίσκονται πίσω από αυτές, (β) τις (θετικές ή αρνητικές) επιπτώσεις των δυναμικών που συσχετίζονται με την διαδικασία της οικονομικής ολοκλήρωσης και (γ) το μέγεθος, την διάρκεια και

την αποτελεσματικότητα των ασκούμενων Ευρωπαϊκών και εθνικών πολιτικών περιφερειακής ανάπτυξης.' (Πετράκος και Rodriguez-Pose, 2002)³

Στη θεωρία της σωρευτικής αιτιότητας του Myrdal, όπου οι διαφορές στα εισοδήματα οδηγούν σε συγκέντρωση πληθυσμού και δραστηριοτήτων σε χωρικά σημεία, αυξάνοντας τις οικονομίες κλίμακας και επομένως και τις ανισότητες, η σχέση ανισοτήτων και συγκέντρωσης θεωρείται ανάλογη. Στην πραγματικότητα όμως, η σχέση αυτή αποδεικνύεται αντιστρόφως ανάλογη. Η ΕΕ χαρακτηρίζεται από χαμηλή συγκέντρωση και έντονες ανισότητες. Κάποια ΚΜ χαρακτηρίζονται από υψηλή συγκέντρωση και ήπιες ανισότητες. Πρακτικά, η κινητικότητα της εργασίας φέρνει εξισορροπητικά αποτελέσματα: συμπιέζει τους μισθούς των ανεπτυγμένων περιφερειών, όπου συγκεντρώνεται το ανθρώπινο δυναμικό και, πιθανότατα, βελτιώνει τις αμοιβές στις περιοχές που το ανθρώπινο κεφάλαιο είναι, μετά την μετακίνηση, περιορισμένο.

Η τάση που εμφάνιζαν διαχρονικά οι ανισότητες μεταξύ των ΚΜ της ΕΕ-15 είναι, σύμφωνα με τις μελέτες, φθίνουσα. Οι διαφορές μειώνονταν, όχι εντυπωσιακά αλλά με σταθερό ρυθμό μέχρι το 2004, δηλαδή μέχρι την διεύρυνση. Αν και η θεωρία υποστηρίζει πως σε περιόδους ύφεσης οι διαφορές διογκώνονται και σε περιόδους ανάπτυξης μειώνονται (Dunford 1993), η πράξη, για άλλη μια φορά, δεν την επιβεβαιώνει.

Σε μελέτη των κκ Πετράκου και Rodriguez-Pose, που συμπεριλαμβάνει τον σταθμισμένο συντελεστή διακύμανσης, αποδεικνύεται ότι οι περίοδοι υψηλών ρυθμών μεγέθυνσης για την ΕΕ βρίσκουν τις ανισότητες σε υψηλό επίπεδο. Αντίθετα, οι φάσεις μείωσης του ρυθμού ανάπτυξης χαρακτηρίζονται από περιορισμό των διαφορών. Η άποψη αυτή αποτελεί σημείο προβληματισμού για τους σχεδιαστές των ευρωπαϊκών πολιτικών, καθώς φανερώνει τον κίνδυνο της αύξησης των περιφερειακών ανισοτήτων κάθε φορά που η ευρωπαϊκή οικονομία θα βρίσκεται σε ανοδική φάση του οικονομικού κύκλου.

Στην περίπτωση που θέλουμε να εξετάσουμε τις ανισότητες μεταξύ των περιφερειών σε ευρωπαϊκό επίπεδο, υποχρεωτικά θα πρέπει να αναφερθούμε στο τόξο της Ευρώπης, δηλαδή στον ανεπτυγμένο πυρήνα της, που ξεκινά από το Λονδίνο και καταλήγει στο Μιλάνο. Το πρότυπο «κέντρου - περιφέρειας» ή «βορρά - νότου», όπως

---

³ Πετράκος, Γ. και Rodriguez-Pose, A. (2002) 'Περιφερειακές Ανισότητες στην Ευρωπαϊκή Ένωση', *Σειρά Ερευνητικών Εργασιών Πανεπιστημίου Θεσσαλίας*, 8(5) 87-122.

είναι ευρύτερα διαδεδομένο αυτό το σχήμα, δηλώνει τον διαχωρισμό των ανεπτυγμένων περιφερειών από τις λιγότερο ανεπτυγμένες. Οι πρώτες βρίσκονται συγκεντρωμένες πάνω σε μια νοητή γραμμή που ξεκινά από την Μεγάλη Βρετανία, συνεχίζει στο Βέλγιο, την Ολλανδία και την Γερμανία και καταλήγει στον ανεπτυγμένο βιομηχανικό ιταλικό βορρά. Οι δεύτερες είναι οι περιμετρικές περιφέρειες, οι οποίες αποτελούν τα νότια εξωτερικά σύνορα της ΕΕ-15. Οι περιφέρειες της Ελλάδας, της Πορτογαλίας, της Ισπανίας και της νότιας Ιταλίας δεν καταφέρνουν να επιτύχουν τα αναπτυξιακά επίπεδα του βορρά και το κατά κεφαλή ΑΕΠ τους υπολείπεται του 75% του ευρωπαϊκού μέσου όρου.

Στον αντίποδα, η Ιρλανδία και η Δανία, καθώς και οι μητροπολιτικές περιφέρειες της Γαλλίας, της Φιλανδίας, της Σουηδίας και της Αυστρίας, δεν βρίσκονται γεωγραφικό πάνω σε αυτή τη νοητή γραμμή ανάπτυξης, επιτυγχάνουν ωστόσο κατά κεφαλή ΑΕΠ μεγαλύτερο από το μέσο όρο της ΕΕ-15 και δεν χρειάζονται ευρωπαϊκούς πόρους για να ενισχυθούν οικονομικά.

Η διεθνής βιβλιογραφία είναι, εν κατακλείδι, σαφής: το πρότυπο «βορρά – νότου» παραμένει κατά πολύ μεγάλο ποσοστό αναλλοίωτο, παρ' όλα τα 20 χρόνια προσπάθειας για την οικονομική στήριξη του νότου. Αν και έχουν σημειωθεί αλλαγές, κάποιες περιφέρειες έχουν βελτιώσει ή επιδεινώσει την θέση τους στην σειρά κατάταξης, οι μεταβολές στο πρότυπο είναι ανεπαίσθητες.

Όπως η ίδια η Ένωση παραδέχεται στα επίσημα κείμενά της, οι ανισότητες φαίνεται πως αυξάνουν στο εσωτερικό των χωρών την ίδια ώρα που μειώνονται μεταξύ των ΚΜ. Οι δύο αυτές αντίρροπες δυνάμεις αιτιολογούνται από το γεγονός ότι τα ΚΜ της συνοχής (κυρίως η Ελλάδα, η Ισπανία και η Πορτογαλία) έφτασαν σε ένα καλύτερο επίπεδο σύγκλισης με τα υπόλοιπα ΚΜ λόγω της βελτίωσης της θέσης των μητροπολιτικών τους περιοχών. Ουσιαστικά, οι ανισότητες μεταξύ των ΚΜ μειώθηκαν γιατί οι φτωχότερες χώρες επένδυσαν στις περιφέρειες που φιλοξενούν τις πρωτεύουσές τους ή μεγάλου μεγέθους αστικά κέντρα. Είναι χαρακτηριστικό πως ενώ οι 4 χώρες της συνοχής αύξησαν το κατά κεφαλή ΑΕΠ τους, από το 1986 έως το 1999, κατά 13%, οι 25 φτωχότερες περιφέρειες της ΕΕ-15 αύξησαν το κατά κεφαλή ΑΕΠ μόνο κατά 7%. (στοιχεία ΕΕ, 1999)

Μια ποικιλία τάσεων στις περιφερειακές ανισότητες σε επίπεδο NUTS II (περιφέρειες) και NUTS III (νομοί), για κάθε χώρα ξεχωριστά, παρατηρείται μέχρι το 2000. Η Αυστρία, η Ολλανδία και η Δανία έχουν διαχρονικά σχετικά σταθερές ανισότητες. Η Φιλανδία, η Γαλλία, η Γερμανία, η Ελλάδα, η Ιταλία, η Ισπανία, η

Σουηδία και η Μεγάλη Βρετανία δείχνουν μικρές τάσεις αύξησης ενώ στην Πορτογαλία παρατηρείται πτωτική τάση. Η Ιρλανδία με την εντυπωσιακή της πορεία στο πρόσφατο παρελθόν και τις σημερινές της δυσκολίες, διαθέτοντας στοιχεία μόνο σε επίπεδο νομών, παρουσιάζει μια μικτή τάση, οι ανισότητες της, δηλαδή, μεταβάλλονται θετικά ή αρνητικά ανά περίοδο. (Πετράκος και Rodriguez-Pose, 2002)

Κατά τη μελέτη των διαφορών στην ΕΕ-15, το πιο καθολικά αποδεκτό συμπέρασμα είναι ότι η πλειοψηφία των χωρών, και όχι αποκλειστικά οι τέσσερις χώρες της συνοχής, έχει ενισχύσει την περιφέρεια της πρωτεύουσας ή της πιο ανεπτυγμένης πόλης σε μεγάλο βαθμό (οικονομίες συγκέντρωσης κλπ) και οι υπόλοιπες περιφέρειες βρίσκονται αναπτυξιακά σε πολύ μεγάλη απόσταση από αυτήν. Παράδειγμα αποτελεί η Ελλάδα με την υπερ-μεγέθυνση της Αθήνας αλλά υπάρχουν και ακόμα πιο ακραίες περιπτώσεις: η Μεγάλη Βρετανία με το Λονδίνο, το Βέλγιο με τις Βρυξέλλες και η Γαλλία με το Παρίσι.

Πολύ σημαντικό κεφάλαιο της μελέτης των περιφερειακών ανισοτήτων αποτελούν οι τάσεις σύγκλισης ή απόκλισης που αυτές παρουσιάζουν. Θεωρείται σημαντικό να γνωρίζουμε την τάση και την διαχρονική εξέλιξη των ανισοτήτων, για να εξετάσουμε τα αποτελέσματα των πολιτικών. Οι υπεύθυνοι του σχεδιασμού των πολιτικών, είτε αφορούν εθνικό είτε ευρωπαϊκό επίπεδο σχεδιασμού, συσχετίζουν την εξέλιξη των ανισοτήτων με την επιτυχία αυτών, σε περίπτωση σύγκλισης, ή την αποτυχία τους, σε περίπτωση απόκλισης.

Τα στοιχεία της Ευρωπαϊκής Επιτροπής του 1999 υποστηρίζουν μια σχετική βελτίωση της θέσης των φτωχότερων περιφερειών, χωρίς, όμως, αυτή η βελτίωση να μπορεί να θεωρηθεί σύγκλιση. Αναλυτικότερα, κατά τα έτη 1988-1997, το μέσο κατά κεφαλή ΑΕΠ των 25 πλουσιότερων περιφερειών της ΕΕ-15 υπολογίστηκε περίπου στο 150% του ευρωπαϊκού μέσου όρου και παρέμεινε σταθερά κοντά σε αυτό το ποσοστό. Το αντίστοιχο μέσο κατά κεφαλή ΑΕΠ των 25 λιγότερο ανεπτυγμένων περιφερειών άγγιξε το 60% του μέσου όρου της Ένωσης και εμφάνισε μια ανεπαίσθητη θετική μεταβολή. Η μεταβολή αυτή ήταν τόσο μικρή που δεν μπορεί να καταγραφεί ως κλείσιμο της ψαλίδας των ανισοτήτων.

Από την ανάλυση που προηγήθηκε, μπορούμε να καταλήξουμε στο συμπέρασμα πως η ΕΕ-15 απαρτίζεται από ένα «μείγμα επιδόσεων και προσαρμογής», όπου απαντώνται διάφορες τάσεις, τόσο σύγκλισης όσο και απόκλισης. Τα ισχυρά ΚΜ της Ένωσης απέτυχαν να διατηρήσουν τους υψηλούς ρυθμούς ανάπτυξης των πρώτων μεταπολεμικών δεκαετιών που τις εκτόξευσαν, ενώ τα ασθενέστερα βελτίωσαν ελαφρά

την θέση τους, χάρη σε μια πολωμένη ανάπτυξη που βασίστηκε στον δυναμισμό των μητροπολιτικών περιοχών. Έτσι, αν και συχνά παρατηρείται, ένα κράτος να συγκλίνει προς τον ευρωπαϊκό μέσο όρο και ταυτόχρονα οι περιφέρειές του να αποκλίνουν σε εθνικό ή και σε ευρωπαϊκό επίπεδο, η γεωγραφία των ανισοτήτων δεν φαίνεται να έχει αλλάξει στην δομή της, παρ' όλες τις μεταβολές στα διάφορα επίπεδα.

Αυτή η στασιμότητα των ανισοτήτων γεννάει το ερώτημα κατά πόσο η περιφερειακή πολιτική που ασκείται το τελευταίο μισό του αιώνα είναι αποτελεσματική και ενώ αυξάνονται οι πόροι που διατίθενται γι' αυτή μέσω των Διαρθρωτικών Ταμείων και του Ταμείου Συνοχής. Η αρνητική σχέση πόρων και αποτελεσμάτων θέτει την εύλογη απορία αν οι πόροι που δαπανούνται είναι επαρκείς ποσοτικά και αν αξιοποιούνται και κατανέμονται με τον ορθότερο δυνατό τρόπο στους διάφορους άξονες και στα έργα που συμβάλλουν στη μείωση των ανισοτήτων.

Η Ένωση, έχοντας ήδη αυτά τα προβλήματα να αντιμετωπίσει, αποφάσισε να διπλασιάσει (σχεδόν) τα μέλη της και να συμπεριλάβει, στην ευρωπαϊκή οικογένεια, χώρες με μεγάλο πληθυσμό και υστέρηση στο κατά κεφαλή εισόδημα και στην ανάπτυξη. Όπως ήταν αναμενόμενο, εμφανίστηκαν νέες ανισότητες μεγαλύτερης έντασης και η ΕΕ των 27 χωρών πλέον, κλήθηκε να αυξήσει τους πόρους για την περιφερειακή πολιτική και να ισορροπήσει τις χρηματοδοτήσεις και τις δαπάνες μεταξύ των ΚΜ της στα νότια και ανατολικά σύνορά της. Αν και η διεύρυνση είναι ένα ιστορικά πρόσφατο γεγονός, στο επόμενο μέρος της εργασίας αυτής γίνεται μια προσπάθεια ανάλυσης της μέχρι τώρα πορείας των περιφερειακών ανισοτήτων στην ΕΕ-27 και εκτίμησης για την εξέλιξή τους, μέχρι το τέλος της τρέχουσας προγραμματικής περιόδου, δηλαδή το έτος 2013.

1.5. ΟΙ ΠΕΡΙΦΕΡΕΙΑΚΕΣ ΑΝΙΣΟΤΗΤΕΣ ΣΤΗΝ ΕΕ ΤΩΝ 27 ΚΡΑΤΩΝ - ΜΕΛΩΝ

Την 1^η Μαΐου του 2004, δέκα νέες χώρες και 75 εκατομμύρια κάτοικοι προσχώρησαν στην ΕΕ των ήδη 15 ΚΜ και των 375 εκατομμυρίων πολιτών. Τρεις πρώην σοβιετικές δημοκρατίες (Εσθονία, Λετονία και Λιθουανία), τέσσερις πρώην χώρες – δορυφόροι της Σοβιετικής Ένωσης (Πολωνία, Τσέχικη Δημοκρατία, Ουγγαρία και Σλοβακία), μια πρώην γιουγκοσλαβική δημοκρατία (Σλοβενία) και δυο μεσογειακά νησιά (Κύπρος και Μάλτα) περιλαμβάνονται πλέον στην ευρωπαϊκή οικογένεια. Οι Βαλκανικές Βουλγαρία και Ρουμανία υπέγραψαν τη Συνθήκη Προσχώρησής τους ένα χρόνο αργότερα και από την 1^η Ιανουαρίου 2007 είναι και αυτές μέλη της κοινότητας. Έτσι, η ΕΕ μπορεί πλέον να ισχυριστεί δικαίως ότι αντιπροσωπεύει μια ολόκληρη ήπειρο.

Η διεύρυνση προς ανατολάς βοηθάει στην προσπάθεια ταύτισης των φυσικών και οικονομικών συνόρων της ευρωπαϊκής ηπείρου έπειτα από πολλές ιστορικές περιπέτειες (παγκόσμιοι πόλεμοι και ψυχροπολεμική περίοδος). Για τις 12 νέες χώρες, που επιθυμούν να επιτύχουν υψηλούς ρυθμούς ανάπτυξης συμμαχώντας με ισχυρούς εταίρους, η αξιοποίηση των ευκαιριών που δημιουργήθηκαν με την είσοδό τους στην Ένωση αποτελεί μονόδρομο.

Η διεύρυνση αναμενόταν να ωφελήσει τόσο τα 12 νέα κράτη, όσο και τα 15 παλαιότερα. Η μη ικανοποιητική επίλυση του περιφερειακού προβλήματος όμως, γεννά αισθήματα αβεβαιότητας. Όπως αναφέρθηκε στο προηγούμενο τμήμα της εργασίας, παρ' όλο που παρατηρείται μια τάση για σχετική μείωση των ανισοτήτων, ο πυρήνας της ΕΕ, δηλαδή το πρότυπο «βορράς – νότος» παραμένει αναλλοίωτο. Το περιφερειακό πρόβλημα, όπως ήταν άλλωστε λογικό, οξύνθηκε με την ένταξη των νέων μελών και την ίδια πορεία ακολούθησαν και οι ανισότητες. Τα 12 κράτη προκάλεσαν μεγαλύτερη ετερογένεια στον ευρωπαϊκό χώρο, αισθητά εντονότερη από αυτή που προκάλεσαν οι προηγούμενες εισόδους λιγότερο ανεπτυγμένων χωρών. (Ελλάδα 1981, Ισπανία και Πορτογαλία 1985)

Η θετική σχέση μεταξύ ανισοτήτων και οικονομικής ολοκλήρωσης, η οποία βέβαια θα έπρεπε να είναι αρνητική λόγω της μακροχρόνιας εφαρμογής της ευρωπαϊκής πολιτικής, προκαλεί ερωτηματικά σχετικά με την δυνατότητα προσαρμογής χωρών με φτωχές αναπτυξιακές επιδόσεις και σεβαστό αριθμό διαρθρωτικών προβλημάτων, στο ανταγωνιστικό περιβάλλον της Ενιαίας Αγοράς και

της Οικονομικής και Νομισματικής Ένωσης. Συμπεριλαμβανομένης και της παραμέλησης των ίδιων των χωρών αυτών να στοχεύσουν στη μείωση ή έστω στη διατήρηση των διαφορών στο εσωτερικό τους κατά την περίοδο σύγκλισης με το επίπεδο της ΕΕ-15, τα πράγματα γίνονται ακόμα πιο δύσκολα.

Στα νέα κράτη, η δομή της οικονομίας διαφέρει ελάχιστα σε σύγκριση με τα ιστορικά μέλη. Για λόγους που αφορούν τις νέες δυναμικές της διεθνοποίησης, οι περιφέρειες που σημείωσαν αξιόλογους ρυθμούς ανάπτυξης ήταν, καθόλου παράδοξα, οι μητροπολιτικές και αυτές που συνορεύουν με περιοχές των ισχυρών ΚΜ της ΕΕ-15. Παραδείγματα αποτελούν οι περιφέρειες της Πολωνίας που γειτνιάζουν με την Γερμανία, η Ουγγαρία που προσελκύει κεφάλαια κυρίως στη Βουδαπέστη, η Σλοβακία που συγκεντρώνει την οικονομική της δραστηριότητα στην Μπρατισλάβα και οι νεοφώτιστες Βουλγαρία και Ρουμανία που αναπτύσσουν ταχέως τη Σόφια και το Βουκουρέστι αντίστοιχα, την ώρα που οι ρυθμοί ανάπτυξης των περιμετρικών περιφερειών είναι αποκαρδιωτικοί.

Ο οικονομικός χώρος των νέων μελών δεν θεωρείται ομοιογενής, αλλά ένα μωσαϊκό χωρών και περιφερειών με διαφορές στα επίπεδα ανάπτυξης και στις προοπτικές τους, ως αποτέλεσμα των διαφορετικών γεωγραφικών, πολιτικών και οικονομικών χαρακτηριστικών τους. Σε όρους έκτασης και πληθυσμού, η Πολωνία και η Ρουμανία κατατάσσονται στις μεγάλες χώρες, ακολουθούν οι μεσαίου μεγέθους Τσέχικη Δημοκρατία, Ουγγαρία και Βουλγαρία, οι οποίες πληθυσμιακά βρίσκονται στην κατηγορία της Ελλάδας και έπονται οι υπόλοιπες χώρες με πληθυσμό της τάξης του ενός έως πέντε εκατομμύρια κατοίκους. Ακόμα και σε όρους πληθυσμιακής πυκνότητας, η ΕΕ χαρακτηρίζεται από το πρότυπο «κέντρου - περιφέρειας», δεδομένου ότι ο χώρος της κεντρικής Ευρώπης είναι περισσότερο πυκνοκατοικημένος συγκριτικά με τα Βαλκάνια και την περιοχή της Βαλτικής. Τελικά, οι χώρες της διεύρυνσης, μετά από εξέταση των οικονομικών και δημογραφικών χαρακτηριστικών τους, εμφανίζουν διακρατικές ανισότητες, οι οποίες αναπαράγουν το κλασικό πρότυπο «κέντρου - περιφέρειας» όπως ακριβώς και στην ΕΕ-15. (Γ. Πετράκος και Γ. Ψυχάρης, 2004)⁴

Η γεωγραφία των περιφερειακών ανισοτήτων των 12 νέων ΚΜ υποστηρίζει πως οι πιο ανεπτυγμένες περιφέρειες βρίσκονται στην κεντρική Ευρώπη και είναι είτε μητροπολιτικά κέντρα, είτε έχουν κοινά σύνορα με κάποια από τα παλαιότερα μέλη. Φεύγοντας από το κέντρο, περιοχές με αξιοσημείωτο επίπεδο ανάπτυξης εντοπίζονται

---

⁴ Πετράκος, Γ. και Ψυχάρης, Γ. (2004) *Περιφερειακή Ανάπτυξη στην Ελλάδα*, Αθήνα: Κριτική.

ολοένα και δυσκολότερα. Στη δυσμενέστερη θέση της νέας πολυμελούς Ένωσης βρίσκεται ο χώρος των Βαλκανίων, το κατά κεφαλή ΑΕΠ του οποίου δεν ξεπερνά το 10% του μέσου όρου της ΕΕ-15. Έτσι, υπάρχουν έντονες ανησυχίες πως η κατάσταση αυτή θα συμβάλλει στη διατήρηση του χωρικού προτύπου «βορρά - νότου» με μια μικρή μετατόπιση προς τα ανατολικά.

Επιπροσθέτως, όσες χώρες γειτνιάζουν με την ΕΕ-15, διαθέτουν περιφέρειες κατά μήκος των συνόρων, οι οποίες ευνοούμενες από την εγγύτητά τους με ανεπτυγμένες περιοχές, προσελκύουν οικονομικές δραστηριότητες και επενδύσεις που τους επιτρέπουν την επίτευξη ενός υψηλότερου επιπέδου ανάπτυξης. Οι οικονομίες συγκέντρωσης και η γεωγραφία είναι οι δύο παράγοντες που παίζουν καθοριστικό ρόλο στο νέο οικονομικό περιβάλλον. (Γ. Πετράκος κá, 2004 και Δ. Καλλιώρας, 2007)

Το θέμα της προσπελασιμότητας και της κεντρικής ή περιμετρικής θέσης σε ευρωπαϊκό και όχι εθνικό επίπεδο αξίζει, επίσης, να αναφερθεί. Υπάρχουν περιφέρειες σε κάποια ΚΜ της κεντρικής Ευρώπης, που ενώ για την χώρα τους είναι περιμετρικές, η θέση τους στον ευρωπαϊκό χάρτη είναι κεντρική. Αυτές οι περιφέρειες, που δεν αποτελούν σε καμία περίπτωση μητροπολιτικά κέντρα, δεν ακολουθούν την μοίρα των περιμετρικών περιοχών. Αντιθέτως, ευνοήθηκαν από το άνοιγμα των συνόρων, όταν ξεκίνησε η διαδικασία της μετάβασης από το σύστημα του κεντρικού σχεδιασμού στην οικονομία της αγοράς – δηλαδή στο καπιταλιστικό σύστημα - και λόγω της γεωγραφικής τους θέσης ενισχύθηκαν. Μακροχρόνια, η κεντρική θέση στην ευρωπαϊκή ήπειρο, πιθανότατα, να υπερισχύσει της εθνικά περιμετρικής και οι περιοχές αυτές να εκτοξευθούν οικονομικά. Η θεωρία είναι σαφώς πιο δυσοίωνη για τις περιμετρικές, τόσο σε εθνικό όσο και σε ευρωπαϊκό επίπεδο, περιφέρειες που δεν παρουσιάζουν γεωγραφικό πλεονέκτημα ανάπτυξης. (παράδειγμα οι περιμετρικές περιφέρειες της Βουλγαρίας και της Ρουμανίας)

Η παρακολούθηση της διαχρονικής εξέλιξης των περιφερειακών ανισοτήτων προσφέρει καλύτερη γνώση συγκριτικά με τη στατική εικόνα της σημερινής κατάστασης. Πρόσφατες επιστημονικές έρευνες⁵ έδειξαν ότι η διαδικασία της μετάβασης από το ένα κοινωνικο-οικονομικο-πολιτικό σύστημα στο άλλο προκάλεσε σημαντική αύξηση των περιφερειακών ανισοτήτων στις χώρες της ανατολικής Ευρώπης. Η τάση αυτή ήταν έντονη από τα πρώτα στάδια της αλλαγής και παραμένει ισχυρή. Επιπλέον, αποδείχτηκε πως το μέγεθος μιας χώρας δεν αποτελεί κριτήριο για το

---

⁵ Καθώς για τις οικονομίες της Κύπρου και της Μάλτας δεν υπάρχουν στατιστικά στοιχεία, αλλά και λόγω του μικρού τους μεγέθους, δεν συμπεριλαμβάνονται στην ανάλυση.

μέγεθος των διαφορών στο εσωτερικό της. Μεγάλες ανισότητες απαντώνται τόσο στην μεγάλη έκτασης Πολωνία όσο και στην πολύ μικρή Λετονία.

Το επόμενο συμπέρασμα των μελετών αφορά το ύψος των περιφερειακών ανισοτήτων. Οι χώρες της διεύρυνσης έχουν μεγαλύτερο άνοιγμα στη ψαλίδα των διαφορών τους, σε αντιπαράθεση με αυτό των κρατών της ΕΕ-15. Το άνοιγμα αυτό οφείλεται στους μηχανισμούς που ενεργοποιήθηκαν μετά την κατάρρευση του συστήματος του κεντρικού σχεδιασμού και στην πάροδο του χρόνου ενισχύθηκε και από την ίδια την Ένωση. Αυτό συνέβη μέσω της επιβολής πολιτικών γρήγορης μετάβασης, με απώτερο σκοπό οι χώρες αυτές να επιτύχουν τα κριτήρια σύγκλισης και να ενταχθούν στην ΕΕ όσο το δυνατόν ταχύτερα.

Τελευταίο σημείο αναφοράς αξίζει να είναι το γεγονός ότι στην κρίσιμη προ-ενταξιακή περίοδο 1995-2000, τα ανατολικά κράτη πέτυχαν υψηλότερους ρυθμούς μεγέθυνσης στις πλούσιες περιφέρειες παρά στις λιγότερο εύπορες και αυτό είχε ως απόρροια τον ακόμα μεγαλύτερο βαθμό απόκλισης των περιφερειών τους.

Όπως και στην ανάλυση των ανισοτήτων της ΕΕ-15, έτσι και σε αυτό το μέρος, η εξέταση του κατά κεφαλή ΑΕΠ των 25 πιο εύπορων και των 25 λιγότερο εύπορων περιφερειών της ΕΕ-27 σε σύγκριση με το μέσο κοινοτικό της ΕΕ-15 θα δημιουργήσει μια αντικειμενική εικόνα των χωρικών διαφορών: οι 25 πιο ευνοημένες περιφέρειες των 27 ΚΜ έχουν κατά κεφαλή ΑΕΠ 30-40% υψηλότερο από το μέσο όρο της ΕΕ-15, την ίδια στιγμή που το κατά κεφαλή ΑΕΠ των 25 φτωχότερων της σημερινής Ένωσης δεν ξεπερνά το 5% του κοινοτικού μέσου. Η διαφορά είναι, προφανώς, хаοτική.

Επί της ουσίας, όλοι οι διαθέσιμοι δείκτες δείχνουν ξεκάθαρα την τάση αύξησης των ανισοτήτων. Ούτως ή άλλως *«ανάμεσα στην αποτελεσματικότητα της οικονομίας και την ισότητα των ατόμων και των περιοχών, οι αγορές επιλέγουν ή ενισχύουν συστηματικά την πρώτη»*. (Πετράκος κá, 2004)

Η ΕΕ λοιπόν, δεν είναι ακόμη μία «πραγματική Ένωση» από άποψη ισότητας των κρατών, αν λάβουμε υπόψη το κατά κεφαλή ΑΕΠ των ΚΜ της. Αυτό επισημαίνουν και τα στοιχεία πρόσφατης έκθεσης της Ευρωπαϊκής Επιτροπής και της Eurostat σχετικά με το κατά κεφαλή ΑΕΠ στην ΕΕ για την περίοδο 2000 – 2003 και το δημοσιονομικό πλαίσιο για την περίοδο 2007 – 2013.

Σύμφωνα με την έκθεση, οι διαφορές στο κατά κεφαλή ΑΕΠ μεταξύ των 15 ΚΜ μπορεί να ήταν μικρές, και μάλιστα να έχουν μειωθεί σημαντικά την τελευταία εικοσαετία, όμως εξακολουθούν να παραμένουν. Σε ότι αφορά όμως τις διαφορές στην αγοραστική δύναμη, όπως αυτή μεταφράζεται από το κατά κεφαλή ΑΕΠ, οι διαφορές

είναι τεράστιες μεταξύ παλαιών και νέων κρατών μελών. Τόσο σημαντικές, που ίσως να πρόκειται για Ένωση δύο ή και τριών ταχυτήτων, από τη σκοπιά της αγοραστικής δύναμης.

Ειδικότερα, το κατά κεφαλή ΑΕΠ του Λουξεμβούργου, που εκφράζεται από την άποψη των μονάδων αγοραστικής δύναμης (ΜΑΔ), είναι δύο φορές υψηλότερο από το μέσο όρο των ΚΜ της Ένωσης των 25. Παράλληλα, η Ιρλανδία ξεπερνάει τον ευρωπαϊκό μέσο όρο κατά 31%, ενώ η Δανία, η Αυστρία, η Ολλανδία και το Ηνωμένο Βασίλειο ξεπερνούν το μέσο όρο κατά 20% περίπου. Το Βέλγιο, η Σουηδία και η Γαλλία βρίσκονται 15% πάνω από το μέσο όρο, ενώ η Φινλανδία, η Γερμανία και η Ιταλία το ξεπερνούν κατά 10%.

Σε ότι αφορά τα κράτη που πλησιάζουν στο μέσο όρο: η Ισπανία βρίσκεται 5% κάτω του μέσου όρου και η Κύπρος 15% χαμηλότερα. Η Ελλάδα, η Σλοβενία, η Πορτογαλία και η Μάλτα βρίσκονται μεταξύ 20% και 30% κάτω του ευρωπαϊκού μέσου όρου. Η Τσεχία απέχει 30% και η Ουγγαρία 40% από τον ευρωπαϊκό μέσο όρο. Τέλος, η Σλοβακία βρίσκεται στο 51%, ενώ Εσθονία, Λιθουανία, Πολωνία και Λετονία κυμαίνονται μεταξύ του 40% – 50% του ευρωπαϊκού μέσου όρου.

Σε ότι αφορά τις περιφέρειες των κρατών στην ΕΕ-25, οι διαφορές στο κατά κεφαλή ΑΕΠ είναι ακόμη μεγαλύτερες. Τα στοιχεία μάλιστα που παρουσιάζονται στην έκθεση, επιβεβαιώνουν τις προτάσεις της Ευρωπαϊκής Επιτροπής για την κατανομή των πόρων που προβλέπει το δημοσιονομικό πλαίσιο για την περίοδο 2007 – 2013. Τα πιο πρόσφατα στοιχεία, όσον αφορά το κατά κεφαλή ΑΕΠ στις περιφέρειες της Ευρώπης, δείχνουν ότι οι προτάσεις της Επιτροπής για την περιφερειακή πολιτική και την κοινωνική συνοχή για τα έτη 2007-2013 είναι πλήρως δικαιολογημένες. Ο υψηλός βαθμός περιφερειακών ανισοτήτων πρέπει να εξεταστεί προκειμένου να απελευθερωθεί το τεράστιο αναπτυξιακό δυναμικό της Ευρώπης. Στις προτάσεις της, η Επιτροπή απαιτεί μια περιφερειακή πολιτική βασισμένη στη σύγκλιση, την περιφερειακή ανταγωνιστικότητα και την συνεργασία μεταξύ των περιφερειών της.

Σύμφωνα με τα στοιχεία της έκθεσης της Επιτροπής, οι ανισότητες μεταξύ των περιφερειών της Ένωσης μετά την ένταξη των νέων κρατών μελών έχουν αυξηθεί. Ειδικότερα:

- Στα νέα κράτη μέλη το 92% του πληθυσμού τους βρίσκεται σε περιφέρειες που βρίσκονται κάτω του 75% του κατά κεφαλή ΑΕΠ της ΕΕ-25.
- Το 61% του πληθυσμού ζει σε περιοχές με κατά κεφαλή ΑΕΠ κάτω του 50%.

- Στην ΕΕ-15, 32 περιφέρειες ή το 14% του πληθυσμού κατοικεί σε περιοχές που βρίσκονται κάτω του 75% του μέσου όρου του ΑΕΠ της ΕΕ.
- Άλλες 17 περιφέρειες (16 εκ των οποίων ανήκουν στην ΕΕ-15), που αντιπροσωπεύουν πάνω από το 4% του πληθυσμού της ΕΕ-25, θα είχαν παραμείνει κάτω από το κατώτατο όριο 75% χωρίς την διεύρυνση.
- Υπάρχουν 12 περιφέρειες της ΕΕ-15 (13 στην ΕΕ-25) που έχουν καταφέρει να βγουν εκτός του Στόχου 1 των Διαρθρωτικών Ταμείων της ΕΕ. Αυτές είναι και οι επιτυχημένες περιπτώσεις της περιφερειακής πολιτικής.

Αξια λόγου είναι και η μελέτη Regional Competitiveness Atlas 2008⁶, που εκπόνησαν τα ευρώ-επιμελητήρια εξετάζοντας την πρόοδο των 268 περιφερειών των μελών της ΕΕ, και αναφέρει πως τρεις βουλγαρικές και μια ρουμανική περιλαμβάνονται στις 28 περιφέρειες, οι οποίες καταγράφουν εξαιρετικές επιδόσεις. Οι ελληνικές περιφέρειες «λάμπουν διά της απουσίας τους» από τον κατάλογο με τις πιο ανταγωνιστικές περιοχές σε όλη την Ένωση.

Τα κριτήρια, βάσει των οποίων γίνεται η αξιολόγηση, είναι η γενική οικονομική επίδοση κάθε περιφέρειας, η απασχόληση, το επίπεδο της εκπαίδευσης, η καινοτομία, οι μεταφορές και η προσαρμογή κάθε περιοχής στα δεδομένα της παγκοσμιοποίησης.

Στο πλαίσιο αυτό, ούτε μία περιφέρεια της Ελλάδας δεν κατόρθωσε να συμπεριληφθεί σε όσες παρουσιάζουν μεγάλη ανάπτυξη. Ωστόσο, μεγάλο ενδιαφέρον έχει η διαδρομή που ακολούθησαν από την «υπανάπτυξη» στην πρωτοπορία τρεις βουλγαρικές και μια ρουμανική περιφέρεια, καθώς και οι προοπτικές που έχουν δημιουργηθεί γι' αυτές τις περιοχές.

Έτσι, η βουλγαρική περιφέρεια Severozapaden διαθέτει ένα συνδυασμό παρουσίας βιομηχανικής δραστηριότητας σε ποσοστό 26%, γεωργίας με περίπου 16,5%, υπηρεσιών με 16%, ενώ η υπόλοιπη τοπική οικονομία περιλαμβάνει επιχειρήσεις του χρηματοπιστωτικού τομέα καθώς και τους φορείς του Δημοσίου. Η αύξηση της απασχόλησης καταγράφει ρυθμό ανόδου άνω του 4% και παρ' όλο που γεωγραφικά η περιοχή αυτή είναι απομονωμένη, εντούτοις το μεγάλο έργο της δημιουργίας μίας γέφυρας στο Δούναβη (πέρασμα Vidin - Calafat με χρόνο ολοκλήρωσης το 2010) θα της δώσει τη δυνατότητα για σύνδεση με τη γειτονική Ρουμανία με ρόλο - κλειδί στις μεταφορές και το εμπόριο.

---

⁶ Πηγή: <http://www.eurochambres.eu/Content/>

Η δεύτερη βουλγαρική περιφέρεια του Yugoiztochen αποτελεί ίσως το οικονομικό θαύμα της γειτονικής χώρας, καθώς καταγράφεται αύξηση άνω του 10% στο κατά κεφαλή ΑΕΠ, το οποίο μπορεί να παραμένει σε χαμηλά επίπεδα σε σχέση με το μέσο κοινοτικό, αλλά αποτελεί τεράστια πρόοδο ιδιαίτερα εάν ληφθεί υπ' όψη ότι η περιοχή πριν από λίγα χρόνια ήταν στις 15 φτωχότερες της Ευρώπης. Η συγκεκριμένη περιφέρεια περιλαμβάνει το προνομιακό λιμάνι του Μπουργκάς, το οποίο έχει καίριο ενεργειακό, μεταφορικό, εμπορικό και τουριστικό ρόλο.

Η τρίτη βουλγαρική περιφέρεια, η Yugozapaden, είναι ουσιαστικά η ίδια η πρωτεύουσα της γειτονικής χώρας, Σόφια, η οποία βρίσκεται σε στρατηγικό σημείο εντός των Βαλκανίων. Εκτός από τη Σόφια, η περιφέρεια αυτή διαθέτει και την περιοχή του Πέρνικ, δηλαδή το μεγαλύτερο κέντρο παραγωγής ατσαλιού της Βουλγαρίας. Η αύξηση στην απασχόληση υπερβαίνει το 3,5% και είναι απόρροια της ανάπτυξης κυρίως των μικρομεσαίων επιχειρήσεων, της κατασκευής νέων υποδομών και της προσέλκυσης τουριστών.

Όσον αφορά στη Ρουμανία, η περιφέρεια του Βουκουρεστίου αποτελεί μία από τις ταχύτερα αναπτυσσόμενες όχι μόνο στην Ευρώπη, αλλά και διεθνώς. Με ρυθμούς αύξησης του κατά κεφαλή ΑΕΠ άνω του 14%, με ποσοστό ανεργίας περίπου 3%, η περιοχή αυτή παρ' όλο που αποτελεί μόλις το 0,76% του εδάφους της Ρουμανίας, εντούτοις αντιπροσωπεύει πάνω από το 14% της συνολικής οικονομικής δραστηριότητας.

Οι τρεις περιφέρειες της Βουλγαρίας και η μία της Ρουμανίας περιλήφθησαν στις 28 με τις μεγαλύτερες προοπτικές, στην έκθεση που κατάρτισαν τα Ευρωπαϊκά Επιμελητήρια ερευνώντας τις 268 περιφέρειες της ΕΕ. Στον κατάλογο βρίσκονται ακόμη τρεις περιφέρειες από το Βέλγιο, τέσσερις από τη Γαλλία και ακόμα τέσσερις από τη Γερμανία, τρεις από την Ολλανδία, τέσσερις από το Ηνωμένο Βασίλειο και από μια για τη Δανία, την Εσθονία, τη Φινλανδία, την Πολωνία, τη Σλοβακία και τη Λετονία.

1.6. ΤΑ ΣΧΕΔΙΑ ΤΗΣ ΕΥΡΩΠΑΙΚΗΣ ΕΝΩΣΗΣ ΓΙΑ ΤΟ ΜΕΛΛΟΝ

‘Είναι απαραίτητο να απενεργοποιηθεί χωρίς χρονοτριβή η στρατηγική της Λισσαβώνας και να γίνει επανεράρχηση προτεραιοτήτων προς όφελος της οικονομικής ανάπτυξης και της απασχόλησης. Πράγματι, η Ευρώπη πρέπει να ανανεώσει τις βάσεις της ανταγωνιστικότητάς της, να αυξήσει το δυναμικό οικονομικής ανάπτυξης που διαθέτει καθώς και την παραγωγικότητά της και να ενισχύσει την κοινωνική της συνοχή, δίνοντας κατά κύριο λόγο έμφαση στη γνώση, την καινοτομία και την αξιοποίηση του ανθρώπινου δυναμικού.

Για την επίτευξη των στόχων αυτών, η Ένωση πρέπει να κινητοποιήσει περισσότερο όλα τα ενδεδειγμένα εθνικά και κοινοτικά μέσα - συμπεριλαμβανομένης της πολιτικής στον τομέα της συνοχής - στις τρεις διαστάσεις της στρατηγικής: οικονομική, κοινωνική και περιβαλλοντική, ώστε να αξιοποιηθούν καλύτερα οι μεταξύ τους συνέργειες, εντός γενικού πλαισίου αειφόρου ανάπτυξης.’ (Ευρωπαϊκό Συμβούλιο 2005)

Ο πυρήνας της πολιτικής για τις περιφέρειες για την τρέχουσα επταετία συγκεντρώνεται στη σύντομη φράση: περισσότερη ανάπτυξη και απασχόληση για όλες τις περιφέρειες και τις πόλεις της ΕΕ. Είναι χαρακτηριστικό το γεγονός πως τα μέσα της συνοχής εκτιμάται ότι θα απογειώσουν το ρυθμό ανάπτυξης των νέων ΚΜ κατά περίπου 6% και θα δημιουργήσουν 2 εκατομμύρια νέες θέσεις εργασίας. Επενδύσεις θα γίνουν και στους τομείς της γνώσης και καινοτομίας, των μεταφορών, της προστασίας του περιβάλλοντος και πρόληψης κινδύνων, αλλά και στον τομέα των ανθρώπινων πόρων.

Σύμφωνα με τα επίσημα στοιχεία της Ευρωπαϊκής Επιτροπής, το 43% του οικονομικού προϊόντος της ΕΕ παράγεται στο 14% του εδάφους της, στο γεωγραφικό τόξο, όπως έχει ήδη αναφερθεί, που ξεκινά από το Λονδίνο και καταλήγει στο Μιλάνο. Σ’ αυτό το νοητό τόξο κατοικεί περίπου το 30% του κοινοτικού πληθυσμού. Η ίδια η Ένωση παραδέχεται πως οι οικονομικές και κοινωνικές ανισότητες είναι έντονες και αυξήθηκαν σημαντικά μετά τις πρόσφατες διευρύνσεις. Το Λουξεμβούργο, το πλουσιότερο μέλος της ΕΕ-27, είναι σήμερα επτά φορές πλουσιότερο από το φτωχότερο μέλος, τη Ρουμάνια.

Σε περιφερειακό επίπεδο, οι διαφορές είναι ακόμα μεγαλύτερες: η ευπορότερη περιφέρεια της Ευρώπης, η περιοχή του Λονδίνου έχει κατά κεφαλή ΑΕΠ 290% μεγαλύτερο από το κοινοτικό μέσο, ενώ η λιγότερο εύπορη, η Βορειοανατολική περιφέρεια της Ρουμανίας, μετά βίας φτάνει το 23% του μέσου όρου της ΕΕ-27. Υπολογίζεται ότι το κατά κεφαλή ΑΕΠ μιας περιφέρειας στις τέσσερις είναι κατώτερο από το 75% του μέσου όρου της Ένωσης των 27. Αν και ο συγκεκριμένος δείκτης δεν

συνθέτει μια απολύτως ακριβή εικόνα του βιοτικού επιπέδου, αποτελεί ένδειξη των υφιστάμενων διαφορών.

Κατά την περίοδο 2007-2013, το Ευρωπαϊκό Ταμείο Περιφερειακής Ανάπτυξης (ΕΤΠΑ), το Ταμείο Συνοχής και το Ευρωπαϊκό Κοινωνικό Ταμείο (ΕΚΤ) θα συμβάλουν στην υλοποίηση τριών στόχων: Σύγκλιση, Περιφερειακή Ανταγωνιστικότητα και Απασχόληση και, τέλος, Ευρωπαϊκή Εδαφική Συνεργασία. Οι περιφέρειες με ΑΕΠ κατώτερο του 75% του μέσου όρου της ΕΕ είναι επιλέξιμες για το στόχο «Σύγκλιση», ενώ όλες οι άλλες περιφέρειες υπάγονται στο στόχο «Περιφερειακή Ανταγωνιστικότητα και Απασχόληση». Η γεωγραφική επιλεξιμότητα των περιφερειών βάσει του στόχου της «Ευρωπαϊκής Εδαφικής Συνεργασίας» αφορά είτε παραμεθόριες περιφέρειες, είτε περιφέρειες που υπάγονται σε περιοχές διακρατικής συνεργασίας.

Οι στόχοι, οι επιλέξιμες περιφέρειες και τα ποσοστά χρηματοδότησης είναι τα εξής:

- Σύγκλιση: αφορά 84 περιφέρειες σε 17 κράτη, με πληθυσμό 154 εκατομμυρίων κατοίκων, των οποίων το κατά κεφαλή ΑΕΠ είναι κατώτερο του 75% του κοινοτικού μέσου όρου και – σε καθεστώς σταδιακής εξόδου – άλλες 16 περιφέρειες με πληθυσμό 16,4 εκατομμυρίων κατοίκων και ΑΕΠ που έχει υπερβεί ελαφρώς το όριο εξαιτίας της στατιστικής επίπτωσης της διεύρυνσης της ΕΕ. Οι πόροι που διατίθενται βάσει αυτού του στόχου ανέρχονται σε 282,8 δισ. Ευρώ, αντιπροσωπεύουν το 81,5 του συνόλου και κατανέμονται στις περιφέρειες της σύγκλισης με ποσό 199,3 δισ. Ευρώ, ενώ ποσό 13,9 δισ. Ευρώ διατίθεται για τις περιφέρειες σταδιακής εξόδου και 69,6 δισ. Ευρώ για το Ταμείο Συνοχής, το οποίο εφαρμόζεται σε 15 ΚΜ.
- Περιφερειακή ανταγωνιστικότητα και απασχόληση: συνολικά 168 περιφέρειες είναι επιλέξιμες σε 19 ΚΜ, με πληθυσμό 314 εκατομμυρίων κατοίκων. Από τις περιφέρειες αυτές, οι 13 έχουν 19 εκατομμύρια κατοίκους και αντιπροσωπεύουν τις αποκαλούμενες περιφέρειες σταδιακής εξόδου και υπόκεινται σε ειδικό καθεστώς χρηματοδότησης, καθώς στο παρελθόν υπάγονταν στις περιφέρειες του Στόχου 1. Το ποσό των 54,9 δισ. Ευρώ, εκ των οποίων 11,4 δισ. Ευρώ διατίθενται στις περιφέρειες σταδιακής εξόδου, αντιπροσωπεύει το 16% της συνολικής χρηματοδότησης.

- Ευρωπαϊκή Εδαφική Συνεργασία: ο πληθυσμός των παραμεθόριων περιοχών είναι 181,7 εκατομμύρια κάτοικοι, δηλαδή το 37,5% του συνολικού πληθυσμού της ΕΕ, ενώ όλες οι περιφέρειες της ΕΕ καλύπτονται τουλάχιστον από έναν από τους υφιστάμενους 13 τομείς διακρατικής συνεργασίας. Το ποσό των 8,7 δισ. Ευρώ που διατίθεται για αυτόν το στόχο κατανέμεται σε 6,44 δισ. Ευρώ για τη διασυνοριακή συνεργασία, 1,83 δισ. Ευρώ για τη διακρατική συνεργασία και 445 εκατ. Ευρώ για τη διαπεριφερειακή συνεργασία και τα δίκτυα.

Η μέθοδος υπολογισμού των χορηγήσεων ορίζεται στους κανονισμούς της ΕΕ, οι οποίοι διέπουν τα μέσα της πολιτικής για τη συνοχή. Κάνει διάκριση ανάμεσα στους στόχους και τα τελικά ποσοστά εξαρτώνται κυρίως από τη σχετική περιφερειακή και εθνική ευημερία, το μέγεθος του πληθυσμού και τα ποσοστά ανεργίας. Η χρηματοδότηση δεν υπερβαίνει το 4% του ΑΕΠ του κάθε κράτους.

Η στήριξη μικρομεσαίων επιχειρήσεων και η προσέλκυση εξωτερικών επενδύσεων αποτελούν καθοριστικούς τρόπους, με τους οποίους η πολιτική συνοχής συμβάλλει στην άνθηση των περιφερειακών οικονομιών. Επίσης, η βελτίωση της προσβασιμότητας έχει καθοριστική σημασία για την ενίσχυση των οικονομιών αυτών και την επίτευξη της συνοχής και της ανταγωνιστικότητας. Η πολιτική μεταφορών της ΕΕ προωθεί τη βιώσιμη κινητικότητα προσώπων και εμπορευμάτων, διασφαλίζοντας την επάρκεια και ασφάλεια και ελαχιστοποιώντας, όπως η ίδια η Ένωση πιστεύει, τις αρνητικές επιπτώσεις στο περιβάλλον.

Συγκαταλέγοντας τους στόχους της Στρατηγικής της Λισσαβώνας στην περιφερειακή πολιτική της περιόδου 2007-2013, η ΕΕ υπογραμμίζει πως η βιώσιμη οικονομική ανάπτυξη συνδέεται όλο και περισσότερο με την ικανότητα των περιφερειακών οικονομιών να αλλάζουν και να καινοτομούν. Αυτό σημαίνει ότι πρέπει να καταβάλλονται πολύ μεγαλύτερες προσπάθειες για τη δημιουργία ενός ευνοϊκού περιβάλλοντος που θα ενθαρρύνει την έρευνα, την ανάπτυξη και την καινοτομία. Η πολιτική συνοχής το επιδιώκει μέσω της σημαντικής αύξησης των κεφαλαίων που διατίθενται γι' αυτή την προτεραιότητα και με τα απτά αποτελέσματα που αποφέρει, επιβεβαιώνει το ρόλο της ως μιας από τις κυριότερες κοινοτικές πολιτικές που υλοποιούν τη Συνθήκη της Λισσαβώνας για την περίοδο 2007-2013.

Στις λιγότερο ανεπτυγμένες περιοχές που καλύπτονται από το στόχο της Σύγκλισης, τα ΚΜ και οι περιφέρειες προτίθενται να επενδύσουν 65% των διαθέσιμων πόρων στις βασικές προτεραιότητες του κειμένου της Λισσαβώνας. Τα εν λόγω κράτη

και περιφέρειες χρειάζονται, όπως προαναφέρθηκε, ακόμα επενδύσεις σε βασικές υποδομές και αυτό θα πραγματοποιηθεί συγχρόνως. Οι υπόλοιπες περιφέρειες, που υποστηρίζονται από το στόχο της περιφερειακής ανταγωνιστικότητας και απασχόλησης, έχουν δεσμευτεί να επενδύσουν 82% των διαθέσιμων κεφαλαίων σε προτεραιότητες προσανατολισμένες στη Στρατηγική της Λισσαβώνας.

Τα αποτελέσματα αυτού του νέου προσανατολισμού φαίνονται καλύτερα στο χώρο της καινοτομίας, μία από τις τέσσερις ενέργειες προτεραιότητας της Λισσαβώνας για τα έτη 2008-2011. Η επένδυση στην καινοτομία θα τετραπλασιαστεί την προγραμματική περίοδο 2007-2013, σε σύγκριση με την περίοδο 2000-2006 και θα αγγίξει τα 85 δις. Ευρώ. Στα νέα ΚΜ, το μερίδιο της έρευνας, ανάπτυξης και καινοτομίας θα είναι τετραπλάσιο από πριν.

Οι περιφερειακές πολιτικές της ΕΕ ενσωματώνουν, κατά τον σχεδιασμό τους, και τις αρχές της αειφόρου ανάπτυξης. Όλο και μεγαλύτερα ποσά διατίθενται για φιλικές προς το περιβάλλον πρωτοβουλίες. Το περιβάλλον μπορεί να αποτελέσει πηγή οικονομικής ανάπτυξης, είτε μέσω της ενθάρρυνσης καινοτόμων καθαρών τεχνολογιών, είτε μέσω της προώθησης της χρησιμοποίησης ανανεώσιμων και αποδοτικών μορφών ενέργειας, είτε μέσω της ενδυνάμωσης του οικολογικού τουρισμού. Τα ΚΜ οφείλουν να διενεργούν αξιολογήσεις περιβαλλοντικών επιπτώσεων αλλά και να προετοιμάσουν τις περιφέρειές τους για την αντιμετώπιση των επιπτώσεων της κλιματικής αλλαγής και για τις νέες προκλήσεις όσον αφορά τον ενεργειακό εφοδιασμό και την ενεργειακή απόδοση.

Τα ποσοστά απασχόλησης, το επίπεδο δεξιοτήτων και η επίπτωση της δημογραφικής αλλαγής παρουσιάζουν μεγάλες διαφορές ανάμεσα στις περιφέρειες της Ευρώπης. Η ΕΕ χρειάζεται 24 εκατομμύρια περισσότερες θέσεις εργασίας για να επιτύχει το στόχο του ποσοστού απασχόλησης του 70% - το 2005 ήταν 63,8%. Οι περιφέρειες πρέπει να αντιμετωπίσουν το πρόβλημα της έλλειψης ειδικοτήτων για να διατηρήσουν την ανταγωνιστικότητά τους σε μια παγκόσμια οικονομία που βασίζεται στη γνώση. Πρέπει, δηλαδή, να επενδύσουν στον ανθρώπινο παράγοντα, στην απασχόληση και κατάρτιση του εργατικού δυναμικού, να βασιστούν σε αυτή την άυλη αλλά τρομερά σημαντική «υποδομή» και να σταματήσουν να στηρίζουν τις ελπίδες τους για βελτίωση της θέσης τους, κατ' αποκλειστικότητα, στις υποδομές και στα τεχνικά έργα.

Εκτός από το Ταμείο Συνοχής, το ΕΤΠΑ και το ΕΚΤ, για την περίοδο 2007-2013, υπάρχουν ακόμα τρία μέσα ενίσχυσης της άσκησης περιφερειακής πολιτικής. Ονομαστικά, τα μέσα αυτά είναι⁷:

- JASPERS: Κοινή βοήθεια για τη στήριξη σχεδίων στις Ευρωπαϊκές περιφέρειες.
- JEREMIE: Κοινοί πόροι για πολύ μικρές έως μεσαίες επιχειρήσεις και
- JESSICA: Κοινή ευρωπαϊκή στήριξη για βιώσιμες επενδύσεις σε αστικές περιοχές.

---

⁷ Πηγή: http://ec.europa.eu/regional_policy/funds/2007/

1.7. Η ΠΕΡΙΠΤΩΣΗ ΤΗΣ ΕΛΛΑΔΑΣ

Αρκετό ενδιαφέρον παρουσιάζει και η τάση των ελληνικών περιφερειακών ανισοτήτων. Μέχρι το 1981, η περιφερειακή πολιτική της χώρας είχε αποκλειστικά εθνικό χαρακτήρα. Με την ένταξη της Ελλάδας στην Ευρωπαϊκή Κοινότητα, η περιφερειακή πολιτική εναρμονίστηκε με την αντίστοιχη κοινοτική, η οποία απέκτησε ιδιαίτερη σημασία μετά τη μεταρρύθμιση των Διαρθρωτικών Ταμείων το 1988. Η μεταρρύθμιση είχε ως στόχο την αντιμετώπιση των αρνητικών επιπτώσεων που θα προκαλούνταν σε ορισμένες περιοχές από την δημιουργία της Ενιαίας Εσωτερικής Αγοράς, το 1992.

Η ανάπτυξη της ελληνικής οικονομίας, κατά τις δεκαετίες '60 και '70 ήταν εντυπωσιακή και από τις ταχύτερες στο χώρο του Οργανισμού για την Οικονομική Συνεργασία και Ανάπτυξη (ΟΟΣΑ). Η ανάπτυξη αυτή, όμως, ήταν χωρικά πολωμένη στις περιοχές της Αθήνας και της Θεσσαλονίκης και δεν αφορούσε μόνο τις οικονομικές δραστηριότητες αλλά και τις πολιτιστικές και κοινωνικές. Η έντονη ανισότητα στο επίπεδο ευημερίας μεταξύ των δύο ανεπτυγμένων κέντρων και του υπόλοιπου του Ελλαδικού χώρου οδήγησε σε οικονομική στασιμότητα και σε πληθυσμιακή αποδυνάμωση της υπόλοιπης χώρας.

Μετά τις δύο πετρελαϊκές κρίσεις, του 1973 και του 1979, η ανάπτυξη της ελληνικής οικονομίας επιβραδύνεται και παράλληλα, αυξάνεται η ανεργία και παρατηρείται έξαρση των πληθωριστικών πιέσεων. Από τα μέσα της δεκαετίας του '70, σημαντικές μεταβολές παρατηρούνται στους ρυθμούς αστικοποίησης και εσωτερικής μετανάστευσης, με τάσεις συγκράτησης των περιμετρικών περιφερειών, ως αποτέλεσμα της περιφερειακής πολιτικής που εφαρμόστηκε λίγα χρόνια πριν την ένταξη της χώρας στην Ευρωπαϊκή Κοινότητα και συνεχίστηκε και μετά, με την κοινοτική περιφερειακή πολιτική. Η πολιτική αυτή περιελάμβανε στροφή των δημοσίων και των ιδιωτικών επενδύσεων προς την περιφέρεια, με αντίστοιχη μείωση του μεριδίου της πρωτεύουσας.

Τα κύρια χαρακτηριστικά των δεκατριών ελληνικών περιφερειών είναι τα εξής:

- Η περιφέρεια Αττικής συγκεντρώνει περισσότερο από το 40% του πληθυσμού, της απασχόλησης και του παραγόμενου προϊόντος της χώρας. Χαρακτηρίζεται από έντονη πληθυσμιακή συγκέντρωση, υπέρμετρη οικιστική και βιομηχανική ανάπτυξη και ισχυρό κυκλοφοριακό πρόβλημα που επιβαρύνει την ατμόσφαιρα.

- Η περιφέρεια Στερεάς Ελλάδας αποτελεί τόπο υποδοχής δορυφορικών δραστηριοτήτων της πρωτεύουσας, λόγω της γειτνίασής τους. Διαθέτει επίσης, σημαντικό δευτερογενή τομέα και ανεπτυγμένη γεωργία.
- Η περιφέρεια Πελοποννήσου χαρακτηρίζεται από πολύ έντονες ενδοπεριφερειακές ανισότητες, διαθέτει ικανοποιητικούς γεωργικούς πόρους και αξιόλογους τουριστικούς προορισμούς.
- Η Κρήτη, που μόνη της αποτελεί μια ακόμα περιφέρεια, θεωρείται από τις δυναμικότερες και πιο επιτυχημένες, έχει υψηλό κατά κεφαλή εισόδημα και χαμηλά ποσοστά ανεργίας.
- Η Κεντρική Μακεδονία επηρεάζεται από την παρουσία της Θεσσαλονίκης που συγκεντρώνει όλα τα στοιχεία ενός μεγάλου αστικού κέντρου καθώς και από τους αξιοσημείωτους τουριστικούς προορισμούς (Χαλκιδική κλπ).
- Η περιφέρεια της Δυτικής Μακεδονίας διαθέτει πλούσιους φυσικούς πόρους και επωφελείται από την γειτνίαση με την Θεσσαλονίκη.
- Η Ανατολική Μακεδονία και Θράκη έχασε μεγάλο μέρος του πληθυσμού της κατά τις δεκαετίες '60 και '70, αντιμετώπισε πλήθος προβλημάτων αλλά η πολιτική κινήτρων την ευνόησε σε μεγάλο βαθμό, έτσι ώστε σήμερα να θεωρείται επιτυχημένο παράδειγμα.
- Η περιφέρεια Δυτικής Ελλάδας, αν και ωφελείται από την ύπαρξη της Πάτρας, του τρίτου πληθυσμιακά μεγαλύτερου αστικού κέντρου της χώρας, μαστίζεται από έντονες ενδοπεριφερειακές ανισότητες.
- Η περιφέρεια Ιονίων Νήσων κερδίζει από την δυναμική τουριστική δραστηριότητα, δεδομένου του φυσικού περιβάλλοντος και της πλούσιας πολιτιστικής κληρονομιάς της.
- Η Θεσσαλία αντιμετωπίζει ανισομερή ανάπτυξη μεταξύ των ορεινών και πεδινών τμημάτων της, έχει το πλεονέκτημα της γεωγραφικής θέσης αφού βρίσκεται στο κέντρο της χώρας και σχεδόν ισαπέχει από τα δύο μητροπολιτικά κέντρα, καθώς και της ύπαρξης του Βόλου και της Λάρισας, δύο μεσαίου μεγέθους πόλεων που δραστηριοποιούνται σε όλους τους παραγωγικούς τομείς. Κυρίως, όμως, επωφελείται από τον τουρισμό, λόγω του Πηλίου και των Σποράδων.

- Η περιφέρεια Ηπείρου εξακολουθεί ακόμα και σήμερα να βρίσκεται σε δυσμενή θέση και να αποτελεί μια από τις φτωχότερες περιφέρειες της ΕΕ, αφού υστερεί σε υποδομές και σε φυσικό πλούτο και η ανάπτυξη της προχωράει με αργούς ρυθμούς.
- Η περιφέρεια Βορείου Αιγαίου, αν και αντιμετωπίζει προβλήματα υποδομής, παρουσιάζει έντονα αυξητική τάση στις τουριστικές δραστηριότητές της.
- Η περιφέρεια Νοτίου Αιγαίου θεωρείται ως μια από τις πλέον επιτυχημένες και προτείνεται ως παράδειγμα προς μίμηση καθώς, τα τελευταία χρόνια, αύξησε τον πληθυσμό και το κατά κεφαλή εισόδημά της και παρουσιάζει σταθερά αυξανόμενους ρυθμούς ανάπτυξης με την βοήθεια του τουρισμού.

Οι παράγοντες που έχουν επηρεάσει και εξακολουθούν να επηρεάζουν τις περιφερειακές ανισότητες στην Ελλάδα είναι ιστορικοί (σταδιακή δημιουργία του ελληνικού κράτους, εγκατάσταση των προσφύγων της Μικρασιατικής καταστροφής σε Αθήνα και Θεσσαλονίκη, μεταπολεμική διαίρεση της Ευρώπης σε Δύση και Ανατολή με το κλείσιμο των βόρειων συνόρων της χώρας που αποδυνάμωσε όλες τις σημαντικές πόλεις της Βόρειας Ελλάδας), γεωμορφολογικοί (περιφερειακή γεωγραφικά θέση της χώρας σε σχέση με την Ε.Ε. και έντονη γεωγραφική πολυμορφία με αναπτυξιακή υστέρηση στις ορεινές περιοχές), οικονομικοί (οικονομίες συγκέντρωσης, διάρθρωση των τοπικών οικονομιών, ποιότητα του ανθρώπινου δυναμικού, ευρωπαϊκή ολοκλήρωση) και πολιτικοί (συγκεντρωτική δομή της δημόσιας διοίκησης, τοπικές δομές διοίκησης με περιορισμένες δυνατότητες ουσιαστικής παρέμβασης στα αναπτυξιακά προβλήματα της περιφέρειας, κατακερματισμός της τοπικής και περιφερειακής διοίκησης)

Το γεγονός ότι ο μισός πληθυσμός της Ελλάδας ζει στα δύο μεγάλα αστικά κέντρα της χώρας, δίνει την εικόνα μιας άνιση κατανομής των υποδομών, των υπηρεσιών και των ευκαιριών ανάπτυξης. Οι αστικές περιοχές της Αθήνας και της Θεσσαλονίκης έχουν την υψηλότερη πυκνότητα πληθυσμού, πάνω από τον εθνικό μέσο όρο. Όσον αφορά την υπόλοιπη χώρα, οι ορεινές περιοχές στα βόρεια και στο κέντρο αριθμούν λιγότερους από 50 κατοίκους ανά τετραγωνικό χιλιόμετρο.

Τα στατιστικά στοιχεία αναδεικνύουν μια ομόρροπη σχέση ανάμεσα στα οικονομικά και στα δημογραφικά μεγέθη. Οι περιφέρειες οι οποίες ενισχύθηκαν πληθυσμιακά στην περίοδο 1961-2001 είναι αυτές που έχουν το υψηλότερο επίπεδο

ανάπτυξης σήμερα (Αττική, Νότιο Αιγαίο, Κεντρική Μακεδονία). Αντίθετα αυτές που υπέστησαν τις μεγαλύτερες πληθυσμιακές απώλειες (Βόρειο Αιγαίο, Πελοπόννησος, Δυτική Μακεδονία και Ανατολική Μακεδονία και Θράκη) χαρακτηρίζονται από αναπτυξιακές υστερήσεις και δυσκολίες. Η νοτιοανατολική περιοχή μαζί με την Αθήνα, τις Κυκλάδες και την Κρήτη έχει κατά κεφαλή ακαθάριστο εγχώριο προϊόν πάνω από αυτό του εθνικού μέσου όρου. Το ευνοϊκό αυτό γεγονός οφείλεται στη συγκέντρωση των υπηρεσιών και των δραστηριοτήτων υψηλής τεχνολογίας στην περιοχή της πρωτεύουσας και στην τουριστική ανάπτυξη στα νησιά.

Οι ανισότητες αυτές συνιστούν ένα σοβαρό διαρθρωτικό πρόβλημα της ελληνικής οικονομίας που απασχολεί έντονα τόσο την κοινή γνώμη, όσο και τους πολιτικούς και τη Δημόσια Διοίκηση. Ο περιορισμός των οικονομικών ανισοτήτων μεταξύ των διαφόρων περιοχών της χώρας, αποτελεί μια από τις βασικές επιδιώξεις της οικονομικής πολιτικής της χώρας, ιδιαίτερα κατά τις τελευταίες δεκαετίες. Εν τούτοις, η διατήρηση των περιφερειακών ανισοτήτων σε υψηλά επίπεδα σε όλη τη διάρκεια της μεταπολεμικής περιόδου δημιουργεί ερωτηματικά, τόσο για τους παράγοντες που τις δημιουργούν και τις διατηρούν ή τις ενισχύουν, όσο και για την αδυναμία των περιφερειακών πολιτικών να επιτύχουν ένα καλύτερο αποτέλεσμα.

Όσον αφορά το παρόν των περιφερειακών διαφορών στην χώρα μας, οι απόψεις δίστανται σε τέτοιο βαθμό, που είναι δύσκολο να εντοπίσει κανείς που βρίσκεται η πραγματικότητα.

Από την μία, βρίσκεται μια είδηση που τράβηξε την προσοχή της ΕΕ και των εγχώριων Μέσων Μαζικής Ενημέρωσης και σχετίζεται με τους τρόπους μέτρησης του ΑΕΠ και κατ' επέκταση του υπολογισμού των ανισοτήτων. Η εικόνα που έχουν σήμερα οι ανισότητες στην Ελλάδα εμφανίζει, σύμφωνα με μερικούς μελετητές, μια περίεργη τάση, μια τάση «μεταβολής». Δυστυχώς όμως, η μεταβολή αυτή δεν είναι πραγματική αλλά στα χαρτιά. Πιο αναλυτικά, η αναθεώρηση του ΑΕΠ, που αναγκάστηκε να πραγματοποιήσει το Υπουργείο Οικονομίας το 2006, με βάση τις εντολές της Eurostat, επανέφερε πάλι στη «φτώχεια» τις περισσότερες περιφέρειες της χώρας, μετά τον πρόσκαιρο «πλουτισμό» τους, που δεν ανταποκρίνονταν στην πραγματικότητα. Μεγέθυνση των περιφερειακών ανισοτήτων και περαιτέρω γιγάντωση της Αττικής, η οποία μετατρέπεται γρήγορα σε ενιαίο οικιστικό σύνολο, ήταν τα δύο βασικά στοιχεία που αναδείχθηκαν από τους περιφερειακούς λογαριασμούς της Εθνικής Στατιστικής Υπηρεσίας της Ελλάδας, για την τριετία 2004-2006.

Ταυτόχρονα, για άλλη μια φορά πιστοποιήθηκε η οικονομική ισχύς της περιφέρειας Στερεάς Ελλάδας, η οποία οφείλει τα υψηλά εισοδήματά της στις χιλιάδες βιομηχανίες που μετακόμισαν εκεί από την Αττική. Όμως, η ισχύς αυτή δεν εκφράζεται καθόλου στα εισοδήματα των κατοίκων της περιοχής, αφού η περιφέρεια καταλαμβάνει την τελευταία θέση σε ότι αφορά στις δαπάνες των νοικοκυριών για αγορές, καθώς επίσης και μία από τις τελευταίες θέσεις ανάμεσα στις 13 περιφέρειες της χώρας στους δείκτες ευημερίας (αυτοκίνητα ανά 100 κατοίκους, τηλέφωνα, κατοικίες, καταθέσεις κλπ).

Το χάσμα, σύμφωνα με την ίδια ομάδα ερευνητών, μεταξύ των περιφερειών δείχνει τελικά να διευρύνθηκε την τελευταία τετραετία. Το 2006, το κατά κεφαλή ΑΕΠ αυξήθηκε στο σύνολο της χώρας κατά 7,3% σε σχέση με το 2005 και γι' αυτό ευθύνεται η Αττική, που κατέχει μακράν την πρώτη θέση στον σχετικό πίνακα του πλούτου. Τη θέση του ουραγού κατέχει η περιφέρεια Δυτικής Ελλάδας. Έτσι, η σύγκλιση μάλλον μετατρέπεται σε άπιαστο όνειρο για ορισμένες «ξεχασμένες» περιοχές, όπως η Ανατολική Μακεδονία και Θράκη, η Δυτική Ελλάδα, η Ήπειρος κά.

Από την άλλη πλευρά, οι θέσεις του Υπουργείου Οικονομίας και η Έκθεση της Ευρωπαϊκής Επιτροπής, έρχονται να ανατρέψουν όλα τα προηγούμενα. Τόσο στο σχέδιο του ΕΣΠΑ 2007-2013, που ετοίμασε το Υπουργείο Οικονομίας, όσο και στην τελευταία Ενδιάμεση Έκθεση της Κομισιόν, η Ελλάδα εμφανίζεται ως μία από τις χώρες της ΕΕ με τις μικρότερες περιφερειακές ανισότητες. Τα στοιχεία που έχει συγκεντρώσει η Κομισιόν πιστοποιούν ότι η Ελλάδα είναι η δεύτερη, μετά τη Γερμανία, χώρα με τις λιγότερες ανισότητες μεταξύ των περιφερειών της. Αυτά αποτελεί ένα παράδοξο που λογιστικά είναι απολύτως σωστό.

Ο δείκτης με τον οποίο ορίζεται η κατάταξη αυτή προσδιορίζεται με βάση την αναλογία κατά κεφαλή ΑΕΠ των περιοχών με το πλουσιότερο 20% του πληθυσμού, ως προς τις περιοχές με το φτωχότερο 20% του πληθυσμού. Σύμφωνα με την κατάταξη αυτή, η Ελλάδα έχει δείκτη 1,5 (μαζί με τη Φινλανδία και τις Κάτω Χώρες), με τη Γερμανία να έχει 1,4 και τη Σουηδία 1,6, ενώ η Ισπανία, η Αυστρία και η Πορτογαλία ακολουθούν με δείκτη 1,8. Οι μεγαλύτερες περιφερειακές ανισότητες παρατηρούνται στην Ουγγαρία (με δείκτη 2,6), το Βέλγιο (2,3), τη Σλοβακία (2,2) και τη Μ. Βρετανία (2,1).

Το ενδιαφέρον είναι ότι από τις χώρες της «Συνοχής» (που χρηματοδοτούνται από τα Κοινοτικά Ταμεία), σε κάποιες όπως την Ισπανία και την Πορτογαλία, οι περιφερειακές ανισότητες αυξήθηκαν μέσα από τη διαδικασία σύγκλισης των χωρών

αυτών με τον μέσο όρο της ΕΕ. Στην Ελλάδα, η σύγκλιση με την ΕΕ δεν οδήγησε σε αύξηση των διαφορών και αυτό γιατί, μέσω των αγροτικών κυρίως ενισχύσεων αλλά και της κατανομής των κοινοτικών πόρων σε περιφερειακές υποδομές, ενισχύθηκε η αναπτυξιακή διαδικασία και το εισόδημα σε περιοχές όπως η Ήπειρος, η Δυτική και Κεντρική Μακεδονία, τα Ιόνια Νησιά, η Πελοπόννησος και τα νησιά του Αιγαίου. Τη χαμηλότερη ανάπτυξη από αυτή την άποψη είχαν περιοχές όπως αυτές της Αιτωλοακαρνανίας και Αχαΐας, της Στερεάς Ελλάδας και της Θεσσαλίας.

Σύμφωνα με αυτή την άποψη, ο σχεδιασμός της κατανομής των πόρων του ΕΣΠΑ 2007-2013 στρέφεται στην ενίσχυση και πάλι των περιφερειών, γιατί τα σημερινά επίπεδα περιφερειακής ανισότητας - παρ' ότι μικρότερα των άλλων χωρών - «κρύβουν» μεγάλες διαφορές, οι οποίες αποτυπώνονται στα υψηλά επίπεδα ανεργίας στις λιγότερο ανεπτυγμένες περιοχές.

Στις δύο αυτές αντιλήψεις, αν και εκ πρώτης όψεως τελείως αντίθετες, οι τεράστιες διαφορές τους μπορούν να δικαιολογηθούν από τον διαφορετικό τρόπο προσέγγισης των μετρήσεων και των μεταβλητών που χρησιμοποιήθηκαν κατά τον υπολογισμό.

Εντέλει, σημαντικότερο από όλες τις, πιθανότατα, ορθές θεωρίες δεν είναι η απάντηση στο ερώτημα σύγκλιση ή απόκλιση αλλά η εικόνα που έχει για την πορεία των ελληνικών περιφερειών ο βασικός χρηματοδότης τους, δηλαδή η ΕΕ: εκτός κοινοτικής χρηματοδότησης, για την περίοδο 2007-2013, τίθενται οι περιφέρειες της Αττικής, Στερεάς Ελλάδας, Νότιου Αιγαίου, Κεντρικής και Δυτικής Μακεδονίας, καθώς με την ένταξη στην ΕΕ δώδεκα νέων ΚΜ, το ΑΕΠ τους είναι πάνω από το σχετικό όριο, σύμφωνα με ανακοίνωση της Ευρωπαϊκής Επιτροπής. Η εξέλιξη αυτή οφείλεται στο γεγονός ότι μετά την ένταξη των νέων ΚΜ στην ΕΕ, το μέσο κατά κεφαλή ΑΕΠ των συγκεκριμένων περιφερειών ξεπερνά πλέον το σχετικό όριο που έχει θέσει η ΕΕ (δηλαδή το 75%), επομένως οι περιφέρειες αυτές δεν είναι επιλέξιμες για τον στόχο της σύγκλισης – πρώην Στόχο 1.

Όσον αφορά την επίτευξη των επιδιώξεων της Λισσαβώνας για ενίσχυση της ανάπτυξης και της απασχόλησης, αρνητική είναι η συγκριτική επίδοση όλων των νομών της χώρας - πλην της Κρήτης. Το σύνολο των διοικητικών περιφερειών της χώρας υπολείπεται σε διεθνή ανταγωνιστικότητα, καθώς όλες ανεξαιρέτως παρουσιάζουν υστέρηση στην αγορά εργασίας, συγκριτικά με τον μέσο όρο της ΕΕ, αλλά και σε μια σειρά κρίσιμους για τις προοπτικές αναδιάρθρωσης δείκτες. Ενώ, δε, οι περισσότερες ελληνικές περιφέρειες εμφανίζουν τουλάχιστον θετικές αναπτυξιακές προοπτικές, αυτό

δεν ισχύει στην περίπτωση της Δυτικής Ελλάδας και της Ανατολικής Μακεδονίας και Θράκης.

Τα ανησυχητικά αυτά στοιχεία περιλαμβάνονται στην τελευταία μελέτη του Ευρωπαϊκού Δικτύου Παρατηρητηρίων Χωροταξίας (ESPON) για την περιφερειακή ανταγωνιστικότητα και συνοχή στην ΕΕ. Σύμφωνα με τα ευρήματα του δικτύου, δύο ελληνικές περιφέρειες, η Δυτική Ελλάδα και η Θεσσαλία, βρίσκονται μεταξύ των ελάχιστων περιφερειών των 15 "παλαιών" μελών που κατατάσσονται τελευταίες ως προς την επίτευξη των στόχων της Λισσαβώνας. Αρνητική είναι η αξιολόγηση και των υπόλοιπων περιφερειών της χώρας, με μόνη εξαίρεση την Κρήτη, η επίδοση της οποίας χαρακτηρίζεται απλώς μέτρια.

Τέλος, είναι γεγονός ότι οι επιδόσεις της χώρας στην έρευνα και την καινοτομία είναι χαμηλές με αποτέλεσμα η Ελλάδα να καταλαμβάνει μια από τις τελευταίες θέσεις και στις συγκριτικές μελέτες επιδόσεων στην έρευνα και την καινοτομία στην Ευρώπη. «Με βάση το συνοπτικό δείκτη καινοτομίας (*summary innovation index*), μια σύνθετη παράμετρο που χρησιμοποιεί το *European Innovation Scoreboard* για τη μέτρηση της καινοτομίας, η κατάταξη μας το 2006 ήταν στην τελευταία θέση στην Ευρώπη των 25» (Τσουκαλάς 2008). Ως συμπέρασμα, η επίτευξη των στόχων που θέτει η ΕΕ με την Στρατηγική της Λισσαβώνας, για την τρέχουσα προγραμματική περίοδο, αποτελεί, μέχρι στιγμής τουλάχιστον, ουτοπία για τις ελληνικές περιφέρειες.

ΚΕΦΑΛΑΙΟ 2^ο: ΔΙΑΓΡΑΜΜΑΤΙΚΗ ΑΠΕΙΚΟΝΙΣΗ ΤΩΝ ΠΕΡΙΦΕΡΕΙΑΚΩΝ ΑΝΙΣΟΤΗΤΩΝ

2.1. ΣΥΝΤΕΛΕΣΤΗΣ ΔΙΑΚΥΜΑΝΣΗΣ

Στα πλαίσια μιας προσπάθειας διαγραμματικής απεικόνισης των ευρωπαϊκών περιφερειακών ανισοτήτων παρουσιάζεται παρακάτω ο συντελεστής διακύμανσης (Coefficient of Variation), καθώς θεωρείται η πιο κατάλληλη παράμετρος για σύγκριση δύο ή περισσότερων κατανομών, ως προς τη διασπορά που παρουσιάζουν οι τιμές τους. Ο συντελεστής διακύμανσης, στη συγκεκριμένη εργασία, είναι σταθμισμένος ως προς τον πληθυσμό των περιφερειών (CV_W) και αποτιμά τις ανισότητες μεταξύ των περιφερειών των χωρών. Λαμβάνει τιμές από 0 (απόλυτη ισότητα) έως 1 (απόλυτη ανισότητα). Εκτιμάται στον Πίνακα 1 για κάθε χώρα για τα έτη 1995, 2000 και 2004.

Οι χώρες, για τις οποίες η Ευρωπαϊκή Στατιστική Υπηρεσία (Eurostat) διαθέτει στοιχεία για την χρονική περίοδο 1995-2004, σε επίπεδο περιφερειών - NUTS II, τόσο για το κατά κεφαλή ΑΕΠ όσο και για τον πληθυσμό κάθε περιφέρειας, είναι αυτές που περιλαμβάνονται στον παρακάτω πίνακα. Για τα υπόλοιπα 8 ΚΜ, τα στατιστικά στοιχεία είναι ελλιπή και γι' αυτό δεν συμπεριλαμβάνονται στην ανάλυση.

Παρατηρώντας τον Πίνακα 1, με έτος κατάταξης το 2004, οι τέσσερις χώρες με τις μεγαλύτερες ανισότητες μεταξύ των περιφερειών τους είναι η Σλοβακία, η Τσεχία, το Βέλγιο και η Ουγγαρία, ενώ οι τέσσερις αντίστοιχες με τις μικρότερες είναι οι Κάτω Χώρες, η Σουηδία, η Ισπανία και η Φιλανδία.

Πίνακας 1

Σταθμισμένος Συντελεστής Διακύμανσης (CV_w) του κατά κεφαλή ΑΕΠ
σε επίπεδο NUTS II⁸

Χώρα	1995	2000	2004
Αυστρία	0,242	0,212	0,199
Βέλγιο	0,230	0,381	0,374
Βουλγαρία	0,194	0,182	0,267
Γαλλία	0,226	0,230	0,220
Γερμανία	0,244	0,246	0,236
Ελλάδα	0,140	0,210	0,225
Ηνωμένο Βασίλειο	0,270	0,321	0,316
Ιρλανδία	0,214	0,233	0,220
Ισπανία	0,194	0,210	0,185
Ιταλία	0,264	0,250	0,247
Κάτω Χώρες	0,142	0,170	0,164
Ουγγαρία	0,254	0,339	0,349
Πολωνία	0,153	0,208	0,212
Πορτογαλία	0,206	0,208	0,203
Ρουμανία	0,238 ^a	0,385	0,334
Σλοβακία	0,486	0,494	0,528
Σουηδία	0,090	0,177	0,167
Τσεχία	0,265	0,373	0,405
Φινλανδία	0,184	0,210	0,198

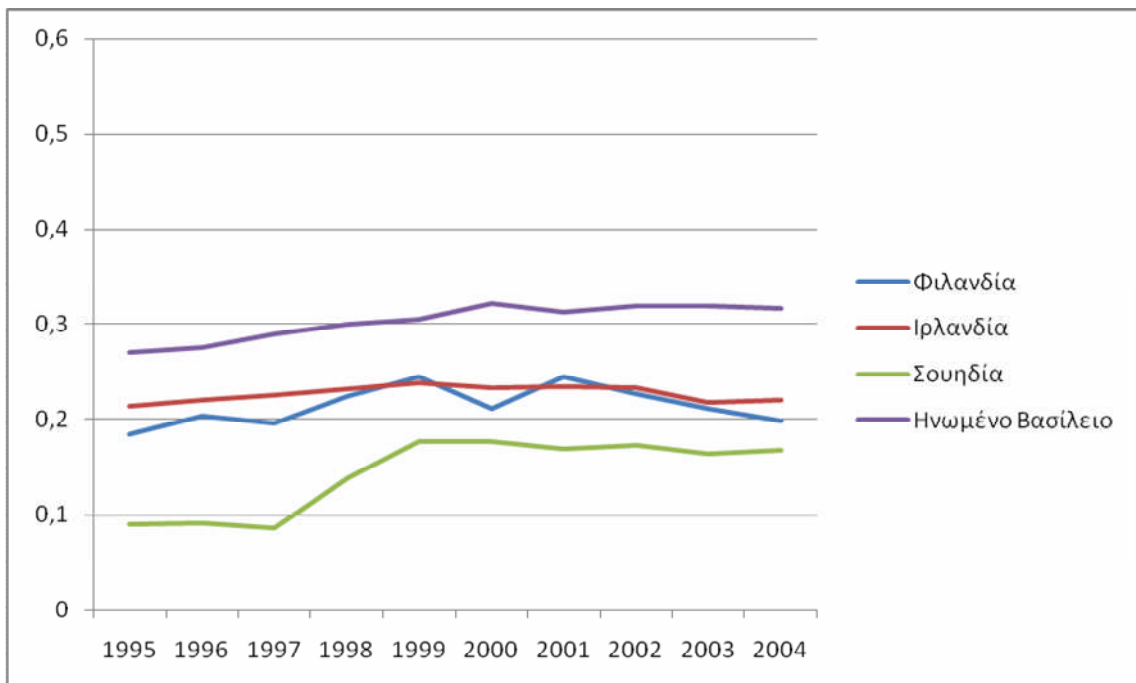
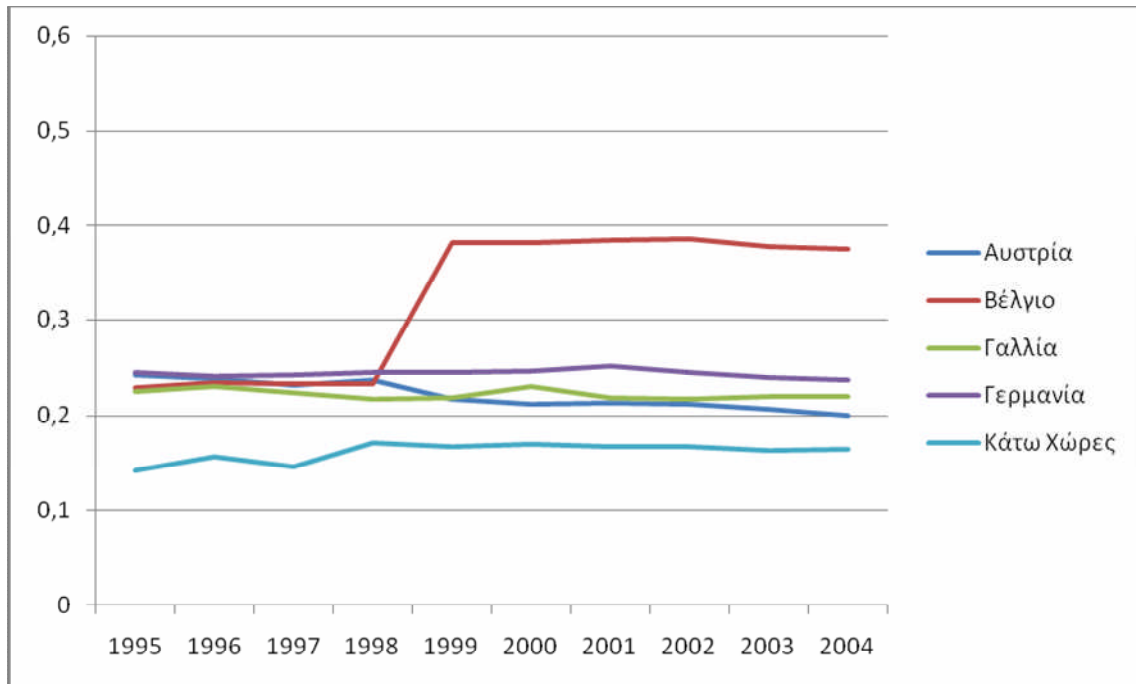
α:1998

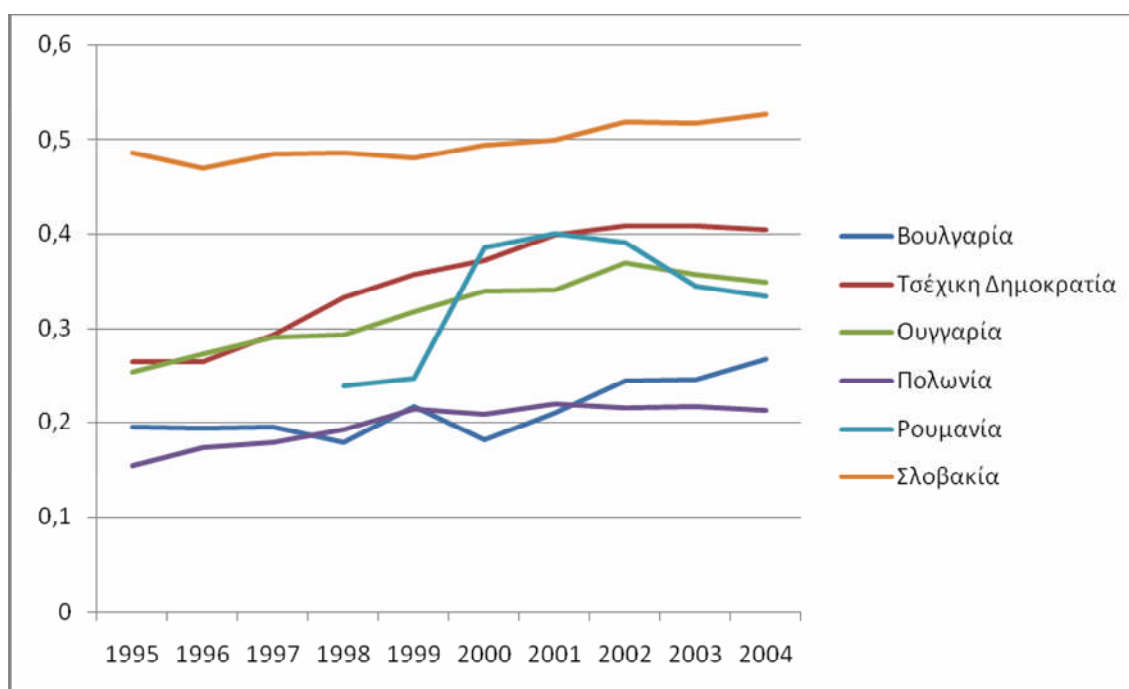
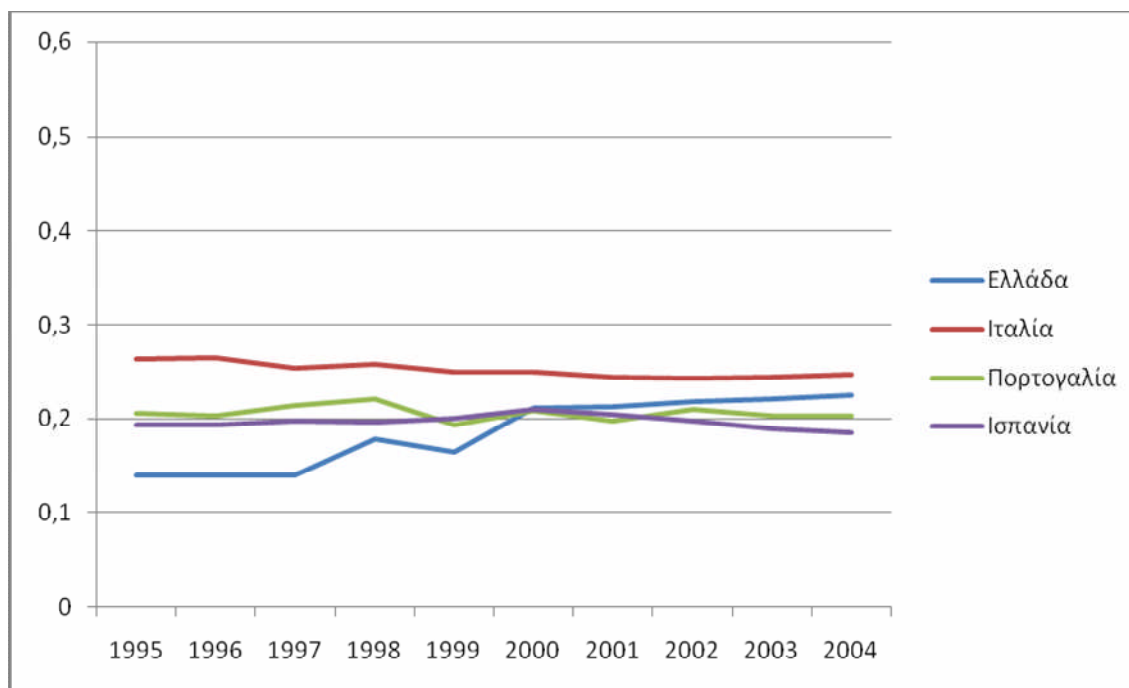
Πηγή: ίδια επεξεργασία

⁸ Χώρες που η Eurostat διαθέτει στοιχεία.

Διάγραμμα 1

Διαχρονική εξέλιξη του Σταθμισμένου Συντελεστή Διακύμανσης (CV_w) του κατά κεφαλή ΑΕΠ ανά ομάδα χωρών σε επίπεδο NUTS II

Πηγή: ίδια επεξεργασία

2.2. ΔΙΑΧΡΟΝΙΚΗ ΕΞΕΛΙΞΗ ΤΟΥ ΚΑΤΑ ΚΕΦΑΛΗ ΑΕΠ ΤΩΝ ΕΥΠΟΡΟΤΕΡΩΝ ΚΑΙ ΤΩΝ ΛΙΓΟΤΕΡΟ ΕΥΠΟΡΩΝ ΠΕΡΙΦΕΡΕΙΩΝ ΣΥΓΚΡΙΤΙΚΑ ΜΕ ΤΟ ΜΕΣΟ ΟΡΟ ΤΗΣ ΕΕ

Ένας εναλλακτικός τρόπος να εξετάσουμε την τάση των ανισοτήτων διαχρονικά είναι να συγκρίνουμε το μέσο κατά κεφαλή ΑΕΠ της ομάδας των ευπορότερων περιφερειών και των αντίστοιχων λιγότερο εύπορων με το μέσο όρο του κατά κεφαλή ΑΕΠ της ΕΕ. Στα διαγράμματα που ακολουθούν, παρουσιάζεται η απόκλιση των 10, 20 και 50 πλουσιότερων και των αντίστοιχων φτωχότερων περιφερειών από τον κοινοτικό μέσο, για την περίοδο 1985-2004.

Τα στοιχεία, που χρησιμοποιούνται, ανήκουν στη βάση δεδομένων της Ευρωπαϊκής Στατιστικής Υπηρεσίας (Eurostat REGIO database) και περιλαμβάνουν πληροφορίες για το κατά κεφαλή ΑΕΠ των περιφερειών για τις παλιές χώρες Αυστρία, Βέλγιο, Φιλανδία, Γαλλία, Γερμανία, Ελλάδα, Ιταλία, Πορτογαλία, Ισπανία, Κάτω Χώρες, Σουηδία και Ηνωμένο Βασίλειο και για τις νέες Βουλγαρία, Τσέχικη Δημοκρατία, Ουγγαρία, Πολωνία, Ρουμανία⁹, Σλοβακία και Ιρλανδία από το 1995 έως το 2004.

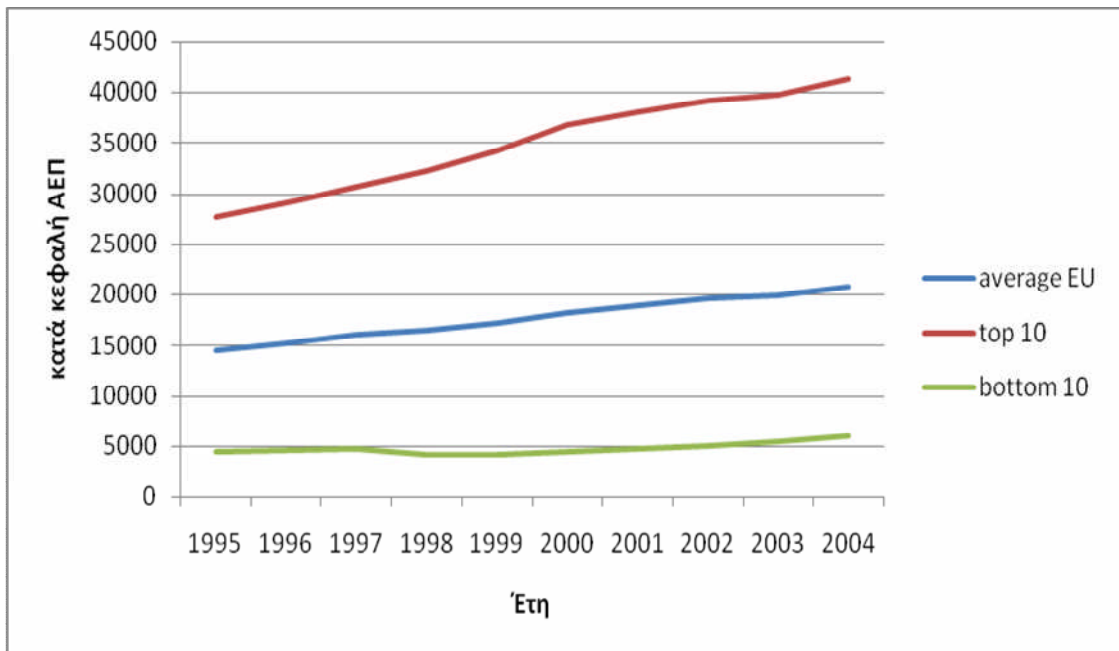
Η διαρκώς αυξανόμενη διαφορά ανάμεσα στις δύο ομάδες (top και bottom περιφερειών) και η αύξηση της απόκλισης από το μέσο όρο της Ένωσης δεν οφείλονται μόνο στο γεγονός ότι συνυπολογίζονται στο μέσο όρο τα νέα ΚΜ, οι περιφέρειες των οποίων είναι φτωχότερες συγκριτικά με αυτές της ΕΕ-15, αλλά και στην έντονη ανάπτυξη των μητροπολιτικών περιοχών, κατά τη διάρκεια των τελευταίων ετών, και την ταυτόχρονη στασιμότητα των λιγότερο εύπορων περιμετρικών περιφερειών.

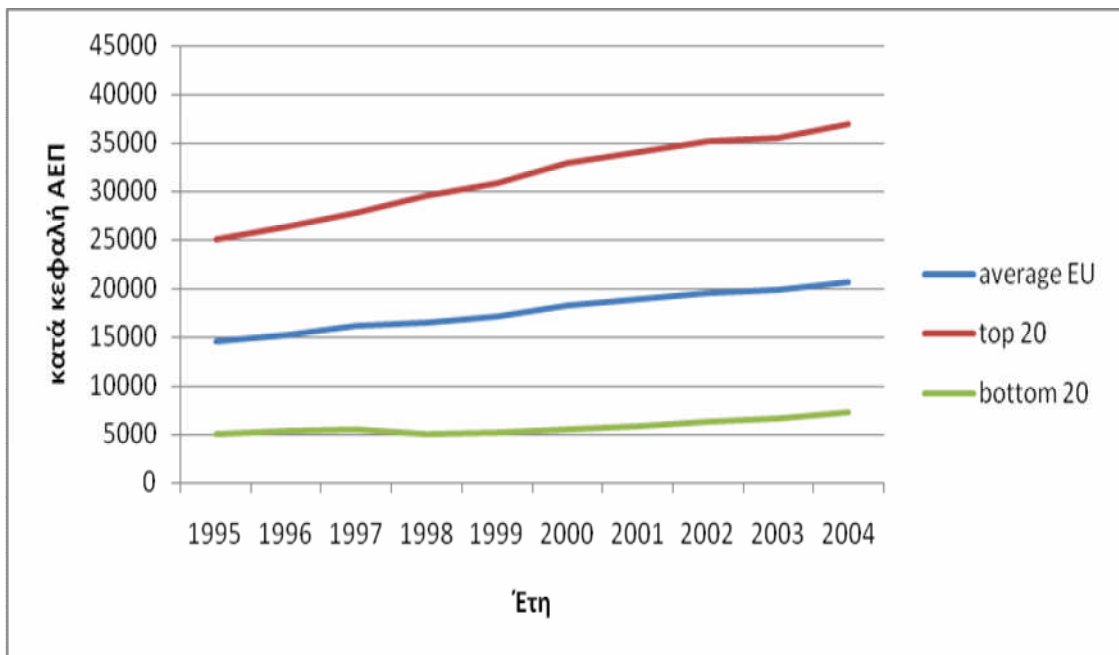
⁹ Διαθέσιμα στατιστικά στοιχεία από το 1998

Διάγραμμα 2.1

Διαχρονική εξέλιξη του μέσου κατά κεφαλή ΑΕΠ των 10 ευπορότερων, των 10 λιγότερο εύπορων περιφερειών και του μέσου όρου της ΕΕ (στοιχεία NUTS II)

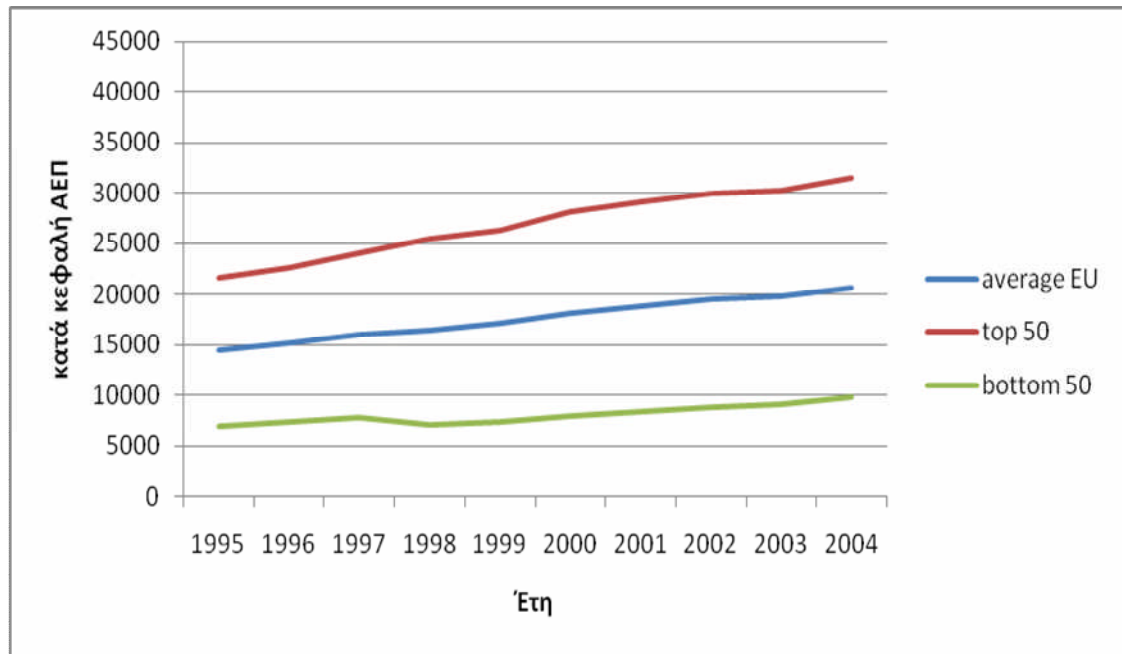
Διάγραμμα 2.2

Διαχρονική εξέλιξη του μέσου κατά κεφαλή ΑΕΠ των 20 ευπορότερων, των 20 λιγότερο εύπορων περιφερειών και του μέσου όρου της ΕΕ (στοιχεία NUTS II)

Διάγραμμα 2.3

Διαχρονική εξέλιξη του μέσου κατά κεφαλή ΑΕΠ των 50 ευπορότερων, των 50 λιγότερο εύπορων περιφερειών και του μέσου όρου της ΕΕ (στοιχεία NUTS II)

Πηγή: ίδια επεξεργασία

2.3. ΣΥΣΧΕΤΙΣΗ ΤΗΣ ΜΕΤΑΒΟΛΗΣ ΤΟΥ ΑΕΠ ΤΩΝ ΠΕΡΙΦΕΡΕΙΩΝ (1995-2004) ΜΕ ΤΟ ΚΑΤΑ ΚΕΦΑΛΗ ΑΕΠ ΤΟΥ 1995

Το παρακάτω διάγραμμα χωρίζεται σε τέσσερα τεταρτημόρια. Στο επάνω αριστερό τεταρτημόριο βρίσκονται οι περιφέρειες με κατά κεφαλή ΑΕΠ, το 1995, κάτω από τον κοινοτικό μέσο όρο, που επιτύγχαναν, όμως, κατά την περίοδο 1995-2004 ρυθμούς ανάπτυξης ταχύτερους από το μέσο όρο της Ένωσης. Οι περιφέρειες αυτές έχουν την τάση να συγκλίνουν προς το μέσο όρο της ΕΕ και να βελτιώνουν τη θέση τους στην κατάταξη των περιφερειών. Είναι χαρακτηριστικό πως σε αυτή την κατηγορία ανήκουν πολλές από τις περιφέρειες των νέων ΚΜ.

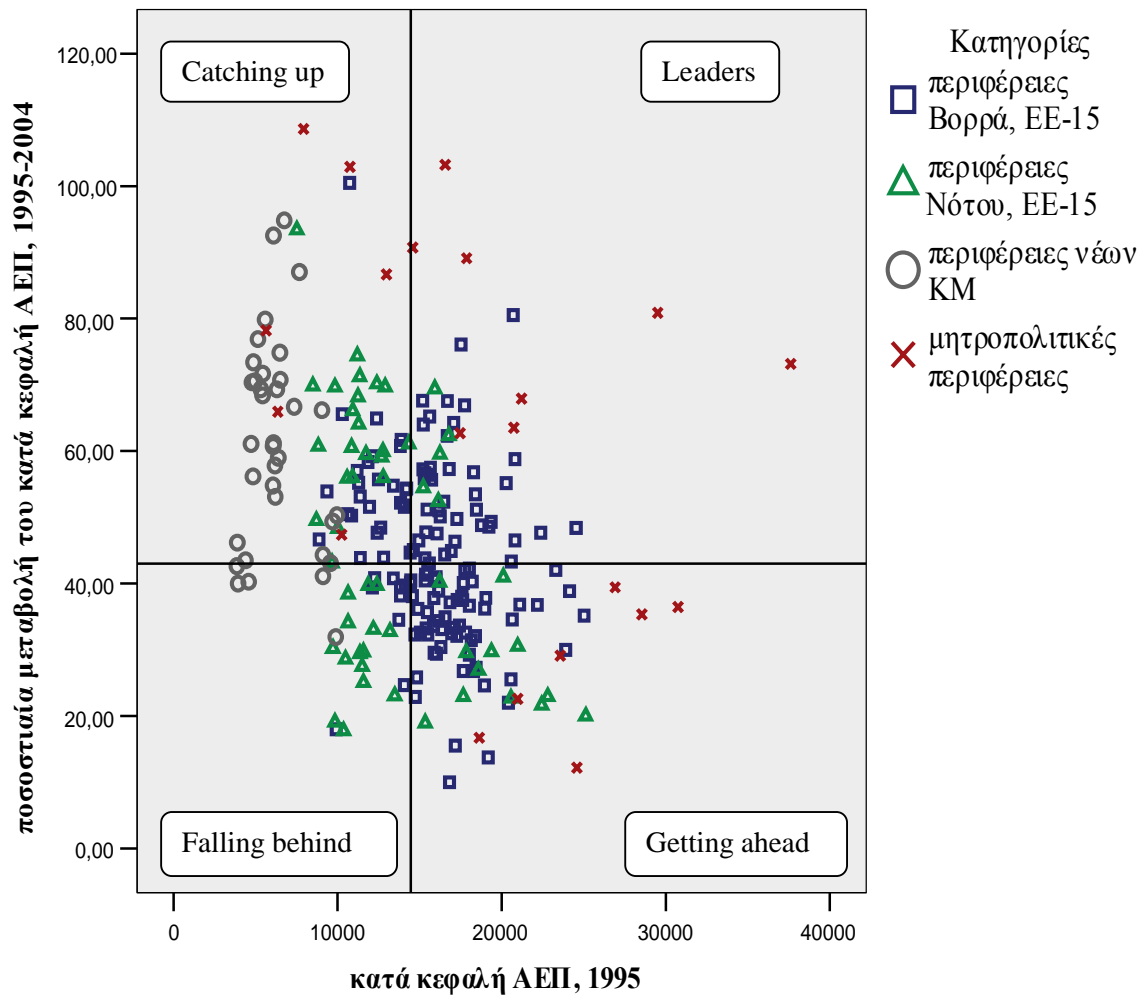
Στο κάτω αριστερό τεταρτημόριο συναντώνται οι περιφέρειες με κατά κεφαλή ΑΕΠ λιγότερο από το μέσο κοινοτικό και ρυθμούς ανάπτυξης την δεκαετία 1995-2004 χαμηλότερους από το μέσο όρο. Αυτές οι περιφέρειες βρίσκονται σε δυσμενή θέση και δεν φαίνεται να αναπτύσσουν λύσεις για να αλλάξουν αυτή την δυσάρεστη διαμορφωμένη κατάσταση. Έτσι, θα συνεχίσουν να αποκλίνουν από το μέσο όρο. Σ' αυτό το τεταρτημόριο, αν και δεν βρίσκεται μεγάλος αριθμός περιφερειών, η πλειοψηφία των ελάχιστων αυτών περιφερειών ανήκει στα ΚΜ του ευρωπαϊκού νότου, δηλαδή στις χώρες της συνοχής. Καμία μητροπολιτική περιφέρεια δεν συναντάται σε αυτή την κατηγορία.

Στο κάτω δεξιό τεταρτημόριο υπάρχουν περιφέρειες με κατά κεφαλή ΑΕΠ, το 1995, μεγαλύτερο του μέσου όρου της ΕΕ, αλλά με φθίνοντες ρυθμούς ανάπτυξης, έως το 2004. Οι περιφέρειες αυτές συγκλίνουν προς τον κοινοτικό μέσο όρο, καθώς είναι ήδη ανεπτυγμένες αλλά δεν εξελίσσονται με ταχύτερους ρυθμούς από το μέσο ρυθμό της Ένωσης. Η πλειοψηφία των περιφερειών που βρίσκονται σε αυτό το τεταρτημόριο είναι περιφέρειες των ΚΜ του εύπορου βορρά της ΕΕ-15.

Στο τελευταίο τεταρτημόριο, στο επάνω δεξιό, απαντώνται οι περιφέρειες με κατά κεφαλή ΑΕΠ το 1995 πάνω από το μέσο όρο της Ένωσης, και ρυθμούς ανάπτυξης, κατά την περίοδο 1995-2004, υψηλότερους από το μέσο όρο. Οι περιφέρειες αυτές αποκλίνουν, βρίσκονται στις πρώτες θέσεις της κατάταξης των περιφερειών, είναι ήδη σε πλεονεκτική θέση και επιτυγχάνουν ρυθμούς ανάπτυξης που τους επιτρέπουν να εκτοξευθούν σε ακόμα υψηλότερα επίπεδα. Έτσι, η διαγραμματική ανάλυση ταυτίζεται με το θεωρητικό πλαίσιο: οι μητροπολιτικές περιφέρειες της Ευρώπης αύξησαν και θα συνεχίσουν να αυξάνουν τη διαφορά τους με τις υπόλοιπες, τουλάχιστον σε όρους κατά κεφαλή ΑΕΠ.

Διάγραμμα 3

Μεταβολή των περιφερειακών ΑΕΠ (1995-2004)
και περιφερειακό κατά κεφαλή ΑΕΠ (1995) σε επίπεδο NUTS II

Πηγή: ίδια επεξεργασία

ΣΥΜΠΕΡΑΣΜΑΤΑ

Η νεοκλασική θεωρία, που έχει δεχτεί έντονη κριτική, υποστήριζε ότι το προϊόν και το εισόδημα διαφορετικών περιοχών έχουν την τάση να εξισώνονται με την πάροδο του χρόνου. Στα νέα υποδείγματα μεγέθυνσης, η συνάρτηση παραγωγής, επηρεαζόμενη από τη συγκέντρωση ανθρώπινου κεφαλαίου και από τις μεταβολές της τεχνολογίας, δεν εμφανίζει κυρτότητα. Συνεπώς, το κατά κεφαλή εισόδημα μεταξύ διαφορετικών περιοχών ενδέχεται να παρουσιάζει ανομοιογένεια (και στον πραγματικό κόσμο πράγματι παρουσιάζει). Έμφαση έχει επίσης δοθεί και στον ρόλο των οικονομικών κλίμακας, οι οποίες ενεργοποιούν κεντρομόλες δυνάμεις και συνήθως οδηγούν σε άνισα επίπεδα ανάπτυξης.

Εμπειρικά, ο προσδιορισμός των ανισοτήτων έχει γίνει αντικείμενο διαμάχης και αφορά κυρίως το επίπεδο της σύγκλισης ή της απόκλισης μεταξύ χωρών ή περιφερειών. Σε κάθε περίπτωση, οι αναλύσεις επικεντρώνονται σε οικονομικές μεταβλητές, παραλείποντας κοινωνικές και άλλες που πιθανώς να προσδιορίζουν κάποιο δείκτη ποιότητας ζωής, ικανό να χρησιμοποιηθεί ως ένα μέτρο σύγκλισης ή απόκλισης μεταξύ χωρών ή περιφερειών. Στις μέρες μας, που η ποιότητα της ζωής και οι οικολογικές και άλλων ειδών καταστροφές είναι δρόμοι εφαιπτόμενοι και όχι παράλληλοι, οι συγκρίσεις με βάση την ποιότητα αποκτούν αυξημένη σημασία. Η ευτυχία του ατόμου δεν εξαρτάται μόνο από το εισόδημα και τις τιμές των προϊόντων αλλά και από άλλους παράγοντες όπως η υποδομή, η ποιότητα του περιβάλλοντος, η παιδεία, η εργασία, η υγεία και η εγκληματικότητα. (Γιαννιάς κ.α., 1997)

Τα διαθέσιμα στοιχεία, όμως, μας αναγκάζουν να κάνουμε μονόπλευρη έρευνα, καθώς μόνο οικονομικά χαρακτηριστικά μπορούμε να ποσοτικοποιήσουμε και τελικά να ενσωματώσουμε σε υπολογιστικά μοντέλα. Παρ' όλους τους περιορισμούς, λοιπόν, η παρούσα εργασία καταλήγει σε μερικά ασφαλή συμπεράσματα:

- Οι αναπτυξιακές ανισότητες οφείλονται σε μεγάλο αριθμό παραγόντων και όχι μόνο στον οικονομικό, παρουσιάζουν ένα σχεδόν μόνιμο χαρακτήρα και προϋπήρχαν της σύστασης της ΕΕ.
- Η Ένωση αποτελείται από μωσαϊκό επιδόσεων στους περιφερειακούς δείκτες.
- Η πολιτική συνοχής, μπορεί να μην ώθησε τις περιφέρειες του ευρωπαϊκού νότου προς μια κατεύθυνση εντυπωσιακής ανάπτυξης και

να διατήρησε το πρότυπο «βορρά – νότου», κανείς όμως δεν μπορεί να υπολογίσει πόσο θα είχε ενισχυθεί το πρότυπο αυτό αν δεν εφαρμοζόταν η συγκεκριμένη πολιτική.

- Οι περιφερειακές ανισότητες στην ΕΕ-15 μειώθηκαν σε επίπεδο χωρών και αυξήθηκαν στο εσωτερικό των ΚΜ.
- Η περιφέρεια της πρωτεύουσας ή της πιο ανεπτυγμένης πόλης κάθε κράτους βρίσκεται αναπτυξιακά σε μεγάλη απόσταση από τις υπόλοιπες.
- Η αντιστρόφως ανάλογη σχέση πόρων που διατίθενται από τα Διαρθρωτικά Ταμεία και αποτελεσμάτων θα αναγκάσει σε αναθεώρηση την ευρωπαϊκή περιφερειακή πολιτική.
- Υπάρχει θετική σχέση μεταξύ ανισοτήτων και οικονομικής ολοκλήρωσης.
- Στα νέα ΚΜ, οι μητροπολιτικές περιφέρειες και οι περιφέρειες που γειτνιάζουν με τα παλαιά μέλη, ευνοούνται περισσότερο και σημειώνουν αξιόλογους ρυθμούς ανάπτυξης λόγω της διεθνοποίησης της οικονομίας.
- Στις χώρες της διεύρυνσης, οι ανισότητες είναι εντονότερες σε σύγκριση με τα ΚΜ της ΕΕ-15.
- Καμία ελληνική περιφέρεια δεν συγκαταλέγεται στις 28 περιφέρειες της Ένωσης που καταγράφουν εξαιρετικές αναπτυξιακές επιδόσεις, σε αντίθεση με τρεις βουλγάρικες και μια ρουμάνικη.
- Νέες θέσεις απασχόλησης, ανταγωνιστικότητα, έρευνα και ανάπτυξη είναι οι στόχοι της ΕΕ για την τρέχουσα προγραμματική περίοδο 2007-2013, ώστε να γίνει η δυναμικότερη κοινωνία γνώσης παγκοσμίως.
- Ο συντελεστής διακύμανσης (CV) των νέων ΚΜ είναι πλησιέστερος στη μονάδα, δηλαδή στην ανισότητα και παρουσιάζει έντονη κλίση και αυξητική τάση, σε αντίθεση με τα 15 πρώτα μέλη της Ένωσης, που η τάση του συγκεκριμένου συντελεστή είναι ελαφρώς μεταβαλλόμενη.
- Οι μητροπολιτικές περιοχές αποτελούν τον κινητήριο μοχλό ανάπτυξης και εξελίσσονται στις χωρικά πιο ανταγωνιστικές δυνάμεις.

Οι περισσότερες θεωρίες που έχουν αναπτυχθεί κατά το παρελθόν, για να εξηγήσουν τις χωρικές διαφορές, δεν επαληθεύονται από τις εμπειρικές εφαρμογές. Οι οικονομικές δραστηριότητες, το εισόδημα και το παραγόμενο προϊόν δεν θα κατανεμηθούν ομοιόμορφα στο χώρο, αν οι δυνάμεις της αγοράς αφεθούν ελεύθερες.

Αντιθέτως, θα επικρατήσουν η ανομοιομορφία και η ανισότητα. Έτσι, οι νεοκλασικές οικονομικές θεωρίες εμπορίου, μεγέθυνσης και περιφερειακής ανάπτυξης απορρίπτονται από τα εμπειρικά δεδομένα. Επίσης, η σημερινή εικόνα των περιφερειακών διαφορών δεν επαληθεύει όλες τις υποθέσεις των μοντέλων σωρευτικής αιτιότητας και εξαρτημένης ανάπτυξης.

Οι εξελίξεις στη νέα οικονομική γεωγραφία, που επικεντρώνεται στις κεντρομόλες και στις φυγόκεντρες δυνάμεις των περιοχών και καθορίζουν την ανάπτυξή τους, κατάφεραν να αποδείξουν τη λανθασμένη οπτική που είχε η νεοκλασική θεωρία. Οι μηχανισμοί της αγοράς, αν δεν «οριοθετηθούν» από κατάλληλες πολιτικές, οδηγούν σε απόκλιση.

Οι πολιτικές αυτές καλούνται να επιδείξουν τα μέσα που θα κατευθύνουν το χώρο σε μια περισσότερο ισόρροπη ανάπτυξη, τον τρόπο, δηλαδή, που θα αναπτυχθούν οι περιφέρειες που παρουσιάζουν οικονομική υστέρηση. Οι πολιτικές αυτές, εκ πρώτης όψεως, δεν μπορούν να χαρακτηριστούν επιτυχημένες καθώς, ακόμα και στις χώρες που εφαρμόζονται για μεγάλο χρονικό διάστημα, οι ανισότητες μειώθηκαν ελάχιστα ή παρέμειναν σταθερές. Οι πόροι που διατέθηκαν δεν απέδωσαν τα επιθυμητά αποτελέσματα. Οι σχεδιαστές των πολιτικών και οι διαχειριστές των πόρων αυτών πρέπει να αξιολογήσουν αν, τελικά, τα χρήματα που δαπανώνται είναι επαρκή και αξιοποιούνται με τον καλύτερο δυνατό τρόπο. Από την άλλη πλευρά, αν οι περιφερειακές πολιτικές ήταν απολύτως αποτυχημένες, πιθανότατα σήμερα να γινόταν λόγος για κατακόρυφη αύξηση των περιφερειακών ανισοτήτων και για θεωρίες απόκλισης.

ΠΑΡΑΡΤΗΜΑ 1^{ΟΥ} ΚΕΦΑΛΑΙΟΥ

Πίνακας 1:

Διοικητικές και εδαφικές διαιρέσεις των μελών της ΕΕ-27
και οι στόχοι τους για την τρέχουσα προγραμματική περίοδο

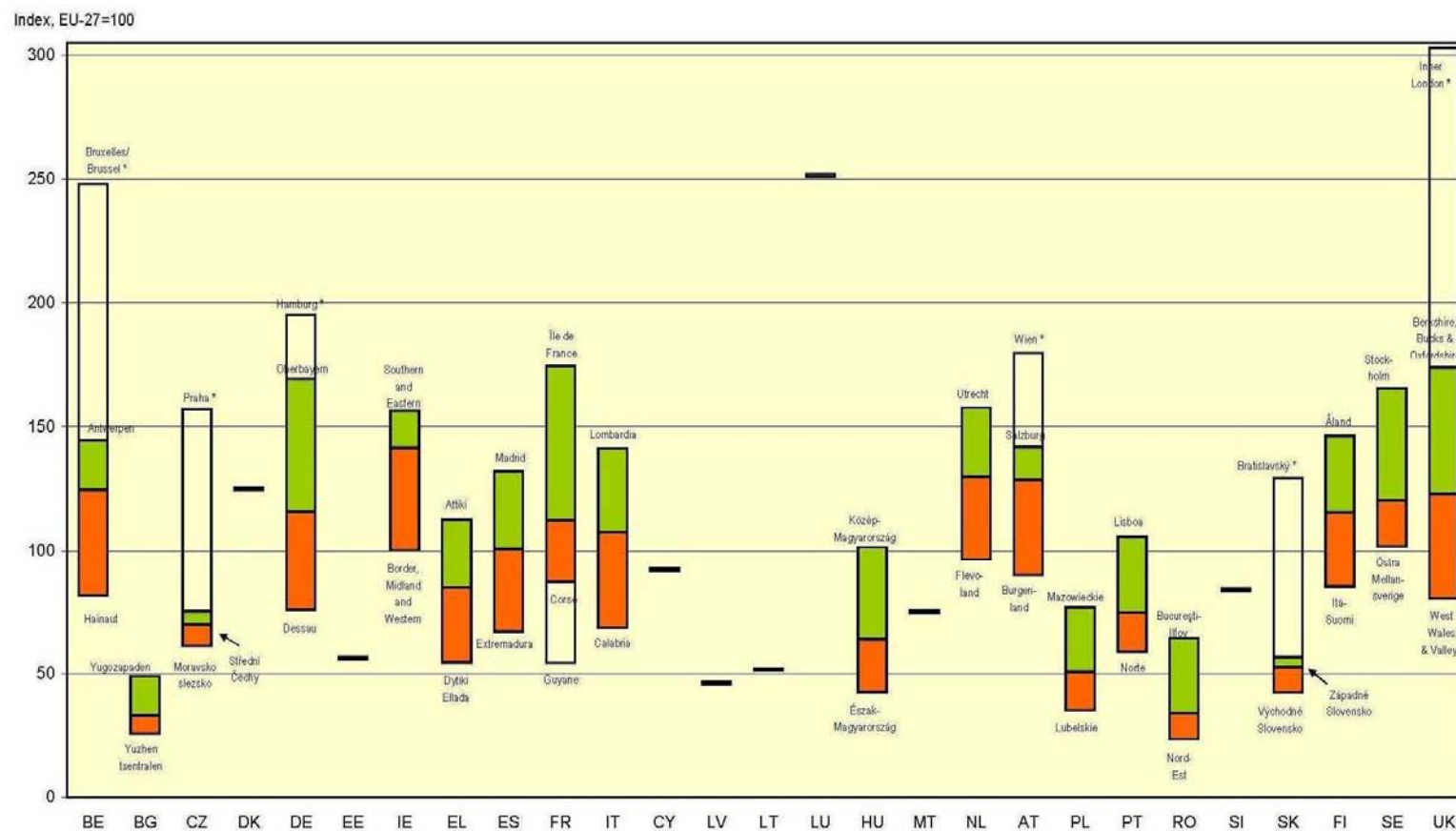
Χώρα	Διοικητικές/Εδαφικές Διαιρέσεις	Στόχοι για την περίοδο 2007-2013
Αυστρία	9 ομόσπονδα κρατίδια 99 διοικητικά διαμερίσματα	Βελτίωση ανταγωνιστικότητας, ενίσχυση της ικανότητας των επιχειρήσεων να καινοτομούν, ισόρροπη περιφερειακή ανάπτυξη με την βελτίωση της προσβασιμότητας και την προώθηση της απασχόλησης
Βέλγιο	3 κοινότητες, 10 επαρχίες	Αύξηση των δαπανών για έρευνα και του ποσοστού απασχόλησης για τις γυναίκες και τους εργαζόμενους ηλικίας από 55 έως 64 ετών
Βουλγαρία	6 περιφέρειες σχεδιασμού, 28 περιφέρειες – διοικητικά διαμερίσματα	Αύξηση του πραγματικού ρυθμού αύξησης του ΑΕΠ, δημιουργία περίπου 36.700 θέσεων απασχόλησης
Γαλλία	26 περιφέρειες (22 μητροπολιτικές και 4 υπερπόντιες), 102 διαμερίσματα (96 και 6 υπερπόντια)	Αύξηση του ποσοστού της ιδιωτικής έρευνας και προσέγγιση των κοινοτικών προτύπων για την καινοτομία, μείωση της ενεργειακής έντασης και των εκπομπών αερίων των θερμοκηπίων
Γερμανία	16 ομόσπονδα κρατίδια	Αύξηση των δαπανών για έρευνα και του ποσοστού απασχόλησης
Δανία	5 περιφέρειες, 98 κοινότητες	Αύξηση ποσοστού επαγγελματικής κατάρτισης, αριθμού καινοτόμων επιχειρήσεων, ρυθμού διεξόδου των τεχνολογιών της πληροφορίας και επικοινωνίας στις επιχειρήσεις
Ελλάδα	13 περιφέρειες, 3 ενοποιημένες νομαρχιακές αρχές, 54 νομαρχίες	Αύξηση του ΑΕΠ κατά 3,5% και δημιουργία 95.000 θέσεων εργασίας, αύξηση δαπανών για έρευνα
Εσθονία	15 επαρχίες, 227 κοινότητες (33 αστικές και 194 αγροτικές)	Αύξηση της απασχόλησης, των επενδύσεων των εταιρειών για έρευνα, του ποσοστού συνδεδεμένων με το διαδίκτυο νοικοκυριών, του ποσοστού ανακύκλωσης στερεών αποβλήτων και διατήρηση του ποσοστού κατανάλωσης πρωτογενούς ενέργειας στο επίπεδο του 2003
Ηνωμένο Βασίλειο	4 έθνη (Αγγλία, Βόρεια Ιρλανδία, Σκωτία, Ουαλία) Αγγλία: 9 περιφέρειες Β. Ιρλανδία: 26 συμβούλια Σκωτία: 32 συμβούλια Ουαλία: 22 συμβούλια	Βελτίωση δεξιοτήτων, αύξηση επενδύσεων στην έρευνα και ανάπτυξη, ενίσχυση καινοτομίας και επιχειρηματικότητας

Χώρα	Διοικητικές/Εδαφικές Διαρρέσεις	Στόχοι για την περίοδο 2007-2013
Ιρλανδία	2 περιφερειακές συνελεύσεις, 8 περιφερειακές αρχές, 29 κομητείες	Συμβολή στην επέκταση της οικονομίας κατά 4-4,5% ετησίως σε ένα ευνοϊκό διεθνές οικονομικό περιβάλλον
Ισπανία	17 αυτόνομες περιφέρειες, 2 αυτόνομες πόλεις, 50 επαρχίες	Αύξηση του ποσοστού απασχόλησης και των δαπανών για έρευνα και καινοτομία, μείωση των εκπομπών διοξειδίου του άνθρακα
Ιταλία	20 περιφέρειες, 2 αυτόνομες επαρχίες, 104 επαρχίες, 14 μητροπολιτικές ζώνες	Συμβολή στην μέση ετήσια αύξηση του ΑΕΠ και της απασχόλησης στις περιφέρειες σύγκλισης
Κάτω Χώρες	12 επαρχίες, 467 κοινότητες	Συμβολή στην ανάπτυξη της έρευνας και της τεχνολογίας, της καινοτομίας, της επιχειρηματικότητας και της κοινωνίας της πληροφορίας ιδίως στις μικρομεσαίες επιχειρήσεις και στην παροχή υπηρεσιών στους πολίτες, αύξηση παραγωγικότητας εργασίας
Κύπρος	6 διοικητικά διαμερίσματα, 33 δήμοι	Αύξηση του ετήσιου ρυθμού αύξησης του ΑΕΠ, του ποσοστού απασχόλησης, των δαπανών για έρευνα και ανάπτυξη και των μεταφορών με δημόσια μέσα συγκοινωνίας
Λεττονία	26 διοικητικά διαμερίσματα, 7 μητροπολιτικοί δήμοι	Διατήρηση του ετήσιου ρυθμού αύξησης του ΑΕΠ στο 6-8%, αύξηση του ποσοστού απασχόλησης και μείωση του ποσοστού ανεργίας, αύξηση των δαπανών για έρευνα, αύξηση του ποσοστού νέων που ολοκληρώνουν την ανώτερη δευτεροβάθμια εκπαίδευση και του ποσοστού των πολιτών που είναι συνδεδεμένοι με υπηρεσίες διαχείρισης λυμάτων
Λιθουανία	10 επαρχίες, 60 κοινότητες	Αύξηση του ποσοστού απασχόλησης και των δαπανών για έρευνα
Λουξεμβούργο	3 διοικητικά διαμερίσματα, 12 καντόνια	Συμβολή στην επίτευξη του στόχου αύξησης των δαπανών για έρευνα και ανάπτυξη, μείωση εκπομπών διοξειδίου του άνθρακα
Μάλτα	3 διοικητικές ενότητες	Αύξηση του ΑΕΠ, των ονομαστικών εξαγωγών αγαθών και υπηρεσιών και του ποσοστού απασχόλησης
Ουγγαρία	7 στατιστικές περιφέρειες και περιφέρειες σχεδιασμού, 19 κομητείες	Αύξηση της απασχόλησης και του ρυθμού δημιουργίας επιχειρήσεων

Χώρα	Διοικητικές/Εδαφικές Διαμερίσεις	Στόχοι για την περίοδο 2007-2013
Πολωνία	16 περιφέρειες, 315 διοικητικά διαμερίσματα	Δημιουργία 3,5 εκατομμυρίων θέσεων εργασίας, αύξηση δαπανών για έρευνα, τριπλασιασμός του μήκους αυτοκινητοδρόμων και σιδηροδρόμων, αύξηση του ποσοστού χρήσης ανανεώσιμων πηγών ενέργειας και του κατά κεφαλή ΑΕΠ στο 65% του μέσου όρου της ΕΕ
Πορτογαλία	2 αυτόνομες περιφέρειες, 18 διοικητικά διαμερίσματα	Αύξηση του ποσοστού των μαθημάτων επαγγελματικής κατάρτισης στη δευτ/βαθμια εκπαίδευση για να μειωθούν τα ποσοστά εγκατάλειψης του σχολείου, αύξηση του ποσοστού των επιχειρήσεων μεσαίας και υψηλής τεχνολογίας στον βιομηχανικό τομέα και των ιδιωτικών και δημόσιων επενδύσεων στην έρευνα και την τεχνολογία
Ρουμανία	8 αναπτυξιακές περιφέρειες, 42 διαμερίσματα	Αύξηση του ΑΕΠ κατά 15-20%, του ποσοστού απασχόλησης και επένδυση για κατασκευή οδικού δικτύου
Σλοβακία	8 αυτόνομες περιφέρειες, 79 διοικητικά διαμερίσματα	Επίτευξη του 60% του επιπέδου οικονομικής ανάπτυξης της ΕΕ-15 και αύξηση του ποσοστού απασχόλησης
Σλοβενία	58 αποκεντρωμένες κρατικές διοικητικές οντότητες, 193 κοινότητες	Αύξηση του ΑΕΠ και του ποσοστού απασχόλησης
Σουηδία	2 περιφέρειες, 18 κομητειακά συμβούλια	Δημιουργία 33.800 νέων θέσεων εργασίας και 12.800 νέων επιχειρήσεων, παροχή κατάρτισης σε 300.000 άτομα
Τσεχική Δημοκρατία	14 περιφέρειες	Επίτευξη οικονομικού επιπέδου ΕΕ-25, αύξηση ποσοστού απασχόλησης και ποσοστού του ΑΕΠ που διατίθεται για έρευνα και ανάπτυξη
Φινλανδία	19 περιφερειακά συμβούλια, 1 αυτόνομη επαρχία, 15 κοινότητες	Δημιουργία νέων επιχειρήσεων και θέσεων εργασίας για την αύξηση της απασχόλησης, ανάπτυξη της περιφερειακής οικονομίας, αύξηση παραγωγικότητας, ανταγωνιστικότητας και εξαγωγών, ανύψωση του επιπέδου εκπαίδευσης, αύξηση δαπανών για έρευνα και ανάπτυξη

Πηγή: ίδια επεξεργασία

Πίνακας 2:
Περιφερειακά κατά κεφαλή ΑΕΠ των ΚΜ το 2004

Πηγή: Eurostat

ΒΙΒΛΙΟΓΡΑΦΙΑ

ΕΛΛΗΝΟΓΛΩΣΣΕΣ ΑΝΑΦΟΡΕΣ

- Ανδρικοπούλου, Ε. (1995) *Οι Περιφέρειες στην Ευρωπαϊκή Ένωση*, Αθήνα: Θεμέλιο.
- Αργύρης, Θ. (1985) *Οικονομική του Χώρου*, Θεσσαλονίκη: Αφοί Κυριακίδη.
- Γιαννιάς, Δ., Λιαργκόβας, Π. και Μανωλάς, Γ. (1998) 'Περιφερειακές Ανισότητες στην Ελλάδα, 1961-1991, *Τόπος*, 1105-3267 47-61.
- Dunford, M. (2005/2008) 'Είναι Εφικτή η Σύγκλιση Πόλεων και Περιφερειών;', στο Καυκαλάς, Γ., Λαμπριανίδης, Λ. και Παπαμίχος, Ν. (επιμ.) *Η Θεσσαλονίκη στο Μεταίχμιο, η Πόλη ως Διαδικασία Αλλαγών*, Αθήνα: Κριτική, 391-421.
- ΕΕ (2007) 'Τετάρτη Έκθεση για την οικονομική και κοινωνική συνοχή', Βρυξέλλες: Ευρωπαϊκή Επιτροπή.
- ΕΕ (2008) 'Ανανεωμένη Στρατηγική Της Λισσαβώνας 2008-2010: Ο Ρόλος της Οργανωμένης Κοινωνίας των Πολιτών, Βρυξέλλες: Ευρωπαϊκή Επιτροπή.
- ΕΕ (2008) 'Εργαζόμαστε για τις Περιφέρειες', Βρυξέλλες: Ευρωπαϊκή Επιτροπή.
- ΕΕ (2008) 'Η Επιτροπή των Περιφερειών Εν Συντομία', Βρυξέλλες: Ευρωπαϊκή Επιτροπή.
- Καμχής, Μ. (2008) 'Η Ενοποίηση του Ευρωπαϊκού Χώρου: Ένα Σχεδιαστικό Εγχείρημα Μεγάλης Κλίμακας', Αθήνα: Χαροκόπειο Πανεπιστήμιο
- Κόνσολας, Ν. (1997) *Σύγχρονη Περιφερειακή Οικονομική Πολιτική*, Αθήνα: Παπαζήσης.
- Κότιος, Α. και Σαράτσης, Γ. (2003) 'Νεότερες Ερμηνευτικές Προσεγγίσεις της Διεθνούς Περιφερειακής Ολοκλήρωσης', *Σειρά Ερευνητικών Εργασιών Πανεπιστημίου Θεσσαλίας*, 9(1) 1-16.
- Λαμπριανίδης, Λ. (2002) *Οικονομική Γεωγραφία: Στοιχεία Θεωρίας και Εμπειρικά Παραδείγματα*, Αθήνα: Πατάκης.
- Παπαδασκαλόπουλος, Α. (2000) *Μέθοδοι Περιφερειακής Ανάλυσης*, Αθήνα: Παπαζήσης.
- Παπαδασκαλόπουλος, Α. και Χριστοφάκης, Μ. (2002) *Περιφερειακός Προγραμματισμός*, Αθήνα: Παπαζήσης.

- Πετράκος, Γ. και Rodriguez-Pose, A. (2002) 'Περιφερειακές Ανισότητες στην Ευρωπαϊκή Ένωση', *Σειρά Ερευνητικών Εργασιών Πανεπιστημίου Θεσσαλίας*, 8(5) 87-122.
- Πετράκος, Γ. και Ψυχάρης, Γ. (2004) *Περιφερειακή Ανάπτυξη στην Ελλάδα*, Αθήνα: Κριτική.
- Πετράκος, Γ., Ψυχάρης, Γ. και Καλλιώρας, Δ. (2004) 'Οι περιφερειακές ανισότητες στα Νέα Κράτη – Μέλη της Ευρωπαϊκής Ένωσης', *Τόπος*, 22-23 155-177.

ΞΕΝΟΓΛΩΣΣΕΣ ΑΝΑΦΟΡΕΣ

- Barro, R. και Sala-i-Martin, X. (1991) 'Convergence Across States and Regions', *Brookings Papers on Economic Activity*, 1 107-179.
- Barro, R. και Sala-i-Martin, X. (1992) 'Convergence', *The Journal of Political Economy*, 100(2) 223-251.
- Cuadrado-Roura, J. (2001) 'Regional Convergence in the EU – From Hypothesis to the Actual Trends', *The Annals of Regional Science*, 35 333–56.
- Dunford, M. και Smith, A. (1998) 'Trajectories of Change in Europe's Regions: Cohesion, Divergence and Regional Performance', *Centre on European Political Economy*, University of Sussex, Working Paper No. 2.
- European Commission (2005) *Towards a New Partnership for Growth, Jobs and Cohesion - Third Progress Report on Cohesion*, Luxembourg: Office for Official Publications of the European Communities
- European Commission (2007) *Growing Regions, Growing Europe, Fourth Report on Economic and Social Cohesion*, Luxembourg: Office for Official Publications of the European Communities.
- EUROSTAT Database.
- Fujita, M. και Krugman, P. (2004) 'The New Economic Geography: Past, Present and the future', *Papers in Regional Science*, 83 139-164.
- Juvancic, L. (2007) 'EU Rural Development Policy in the New Programming Period: Challenges Ahead and Implications for Acceding Countries' *Journal of Central European Agriculture*, Volume 8 No.1 (47-56).
- Kay, A. και Ackrill, R. (2007) 'Financing social and cohesion policy in an enlarged EU: plus ça change, plus c'est la même chose?' *Journal of European Social Policy*, 17:361.
- Krugman, P. (1998) 'What's new about the New Economic Geography', *Oxford Review of Economic Policy*, 14(2) 7-17.
- Lopez-Bazo, E., Vayá, E., Mora, A. J. και Surinach, J. (1999) 'Regional Economic Dynamics and Convergence in the European Union', *Annals of Regional Science* 33(3), 343–70.

- Petrakos, G. και Economou, D. (2002) 'The Spatial Aspects of Development in South-eastern Europe', *University of Thessaly Discussion Paper Series*, 8(3) 37-66.
- Petrakos, G., Maier, G. και Gorzelak, G. (2000) 'The New Economic Geography of Europe', στο Petrakos, G., Maier, G. και Gorzelak, G. (επιμ.): *Integration and Transition in Europe: The Economic Geography of Interaction*, London: Routledge, 1-37.
- Petrakos, G., Rodriguez-Pose, A. και Rovolis, A. (2003) 'Growth, Integration and Regional Inequality in Europe' *University of Thessaly Discussion Paper Series*, 9(3) 39-62.
- Sala-i-Martin, X. (1996) 'Regional Cohesion: Evidence and theories of economic growth and convergence', *European Economic Review*, 40 1325 – 1352.

ΔΙΑΔΙΚΤΥΟ

Ιστοσελίδες της Ευρωπαϊκής Ένωσης:

http://ec.europa.eu/regional_policy/atlas2007/transnational/index_en.htm

http://ec.europa.eu/regional_policy/country/prordn/

<http://epp.eurostat.ec.europa.eu/portal/> (Eurostat)

http://europa.eu/pol/reg/index_el.htm

<http://www.espon.eu/>

Ιστοσελίδες εφημερίδων, περιοδικών και επιμελητηρίων:

Αγγελής, Ι. (2006) 'Η Ελλάδα Θεραπεία τις Περιφερειακές Ανισότητες', *Ελευθεροτυπία*, διαθέσιμο στο http://www.enet.gr/online/online_text [πρόσβαση 20 Οκτωβρίου 2008].

Γραφεία Ευρωπαϊκής Πληροφόρησης Europe Direct (2008) 'Στρατηγική της Λισσαβώνας', διαθέσιμο στο <http://www.europedirect.gr/cms/index.php> [πρόσβαση 17 Δεκεμβρίου 2008].

Eurochambres (2009) 'Regional Competitiveness Atlas', διαθέσιμο στο <http://www.eurochambres.eu/Content/> [πρόσβαση 4 Ιανουαρίου 2009].

Κούρταλης, Σ. (2005) 'Οι Διαφορές στο ΑΕΠ μεταξύ των Κρατών και των Περιφερειών της Ένωσης Εξακολουθούν να είναι Πολύ Μεγάλες', *Ελληνικό Κέντρο Ευρωπαϊκών Μελετών*, διαθέσιμο στο <http://www.ekem.gr> [πρόσβαση 20 Οκτωβρίου 2008].

Τσουκαλάς, Ι. (2008) 'Οι Επιδόσεις και οι Προοπτικές της Ελληνικής Έρευνας', εν *Thesis*, διαθέσιμο στο <http://www.enthesis.net> [πρόσβαση 17 Δεκεμβρίου 2008].